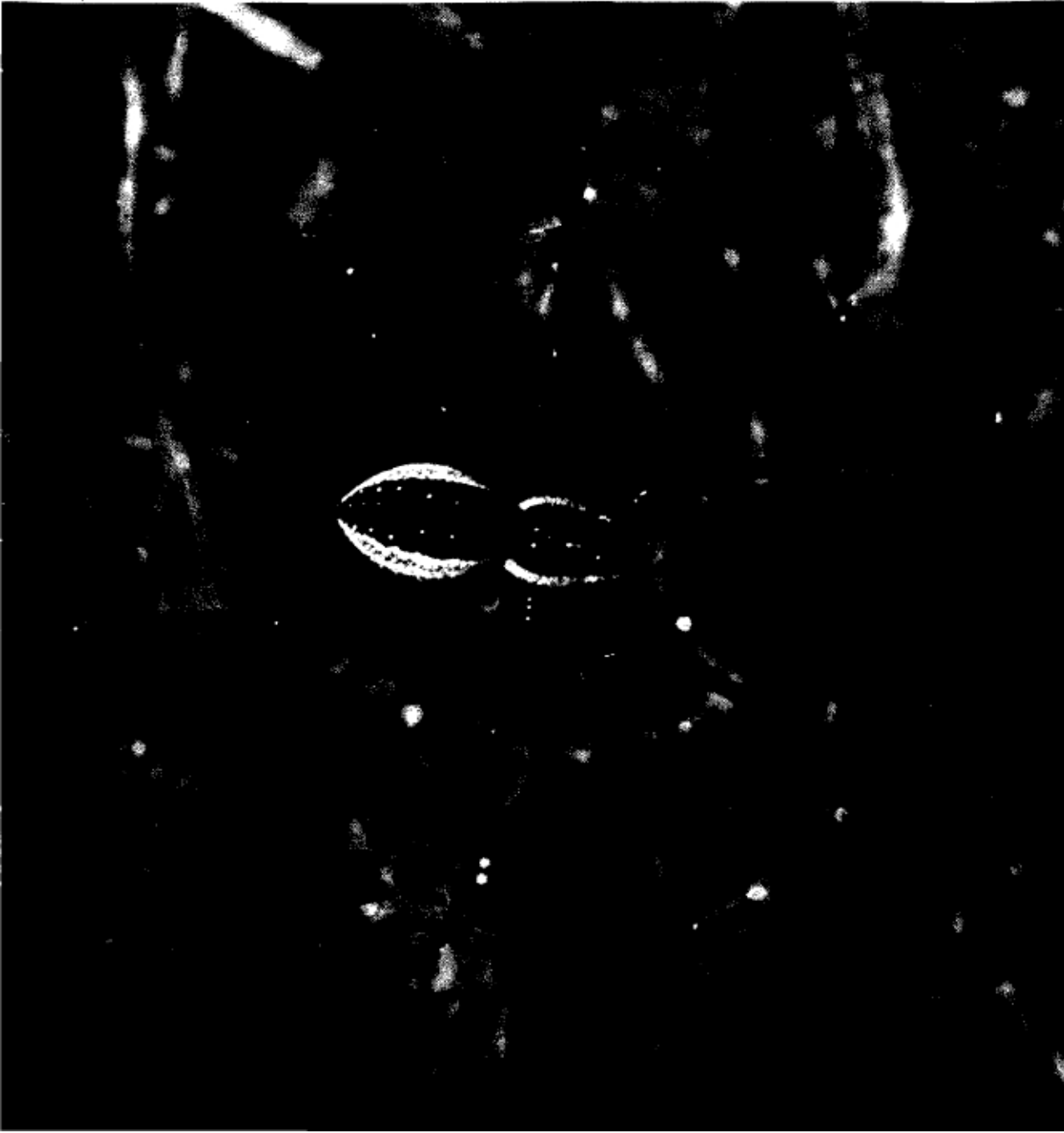

de schouw

Nr.3 - 1996

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

de schouw

Orgaan van de Vereniging
„Vrienden van
De Hoge Veluwe”

Herfst Schouw 1996

43e jaargang – september 1996

Inhoud

3	Beschouwing	M. Hijink
4	Dagvlinders op de Hoge Veluwe	C.F.v.d. Bund
11	Heidebeheer	Bram Haak
15	Struinend door de Hoge Veluwe	Roel van Ekeris
18	Hoge Veluwedag + themadag	Tessie Smeets
20	Varens	Jan-Willem van Velzen
25	Rond de Aanschouw	Peter Eleveld
26	Recreatieonderzoek Hoge Veluwe	Roland Peltzer
27	Drie Berkebomen	Lenie Meijer
28	Het reuzenhert	Jan Trapman
31	Mededelingen van de penningmeester	Jan Trapman
32	Veluws Hert 50 jaar	Roland Peltzer

Redactie:

A.C. Haak, L. Meijer, R. Peltzer, M. Pronk

ISSN no. 0928-3145

Alle correspondentie betreffende De Schouw (met uitzondering van adreswijzigingen, aanmeldingen etc., zie voorlaatste pagina) gaarne richten aan:
Redactiesecretariaat De Schouw:

A.C. Haak, Nevenlandshof 16, 7312 EX Apeldoorn, tel. 055 - 3558192
L. Meijer, Hanzestraat 122, 6826 MP Arnhem, tel. 026 - 3882084

Inzenden kopij voor het volgende nummers:

tot 1 mei, 1 augustus, 1 november, 1 februari

Contactadressen van de Vereniging:

Bezetting De Aanschouw:

Mevrouw J.L. Wetsteijn, Apeldoornseweg 74, 6733 SC Wekerom
tel: 0318-591441, toestel 853

Werkgroep De Dennenscheerders:

A.J.M. Barendrecht, Molecaten 113, 3772 LL Barneveld, tel: 0342-490770

Werkgroep geschiedenis:

P.B. Hofman, Egelenburg 35, 1081 GH Amsterdam, tel: 020-6420549

Coördinator Gidsen:

C. Hoogendijk, Hofbeeklaan 20, 6715 EA Ede, tel: 0318-632751

Flowerwerkgroep:

C. van Rijswijk, Hoofdstraat 116, 6881 TJ Velp

Faunawerkgroep:

H.A. Wouda, Lange Haeg 133, 3853 EG Ermelo, tel: 0341-560106

Museumwerkgroep:

vacature

Fotowerkgroep:

M. Drijver, Ooievaarstraat 47, 7463 AW Rijssen, tel: 0548-540655

Coördinatoren Hoge Veluwedagen:

Mevrouw H.H.M. Grool-Dohle, Sijssestelaan 17, 6711 JE Ede
tel: 0318-611251

Mevrouw M.T.M. Smeets, Hessenweg 31, 6718 TC Ede, tel: 0318-618489

Overname van teksten alleen met toestemming van redactie.

Foto omslag:

Gerande oeverspin
gebr. Eggenhuizen

Druk:

Grafisch Bedrijf Outhuis bv

beSCHOUWing

EXOTEN

U kent ongetwijfeld de discussies bij overheid en organisaties van natuurbescherming over 'natuurlijke ontwikkeling van natuurgebieden', over toename van inheemse, houtige gewassen en het terugdringen of verwijderen van exoten. Ook in ons Park is dit onderwerp aan de orde, overigens in een nuchtere toonzetting. U zult dus in de komende jaren nog kunnen wandelen door prachtige lanen van Amerikaanse eiken en ook de Douglas zult u blijven zien!

Toch kan het begrip 'exoot' een wat wonderlijk gevoel geven. Zo was ik in het begin van de jaren tachtig enkele weken in Sri Lanka ter beoordeling van een groentezaadproject. Met Nederlandse expertise en ontwikkelingsgelden was daar een kauringssysteem voor zaaizaden opgezet. Na mijn aankomst liep ik aan tegen een onderverdeling van groentegewassen in 'locals' en 'exotics'. En tot mijn verrassing bleken de 'exotics', geteeld hoog in de bergen van Sri Lanka, onze Westeuropese boontjes, sla en koolgewassen te zijn. Voor mij dus absoluut niet exotisch! De 'locals' bestonden voor mij juist uit exotische, deels onbekende groenten, die in of bij hete curries werden gegeten.

Twee jaar geleden in Midden-Amerika bleek mij dat teakbomen, aangeprezen in de teakwoodfondsen, daar in feite exoten zijn en thuis horen in Z.O-Azië. Mahonie is in Latijns-Amerika inheems. Conclusie: de problematiek van exoten is wereldwijd. Dat ligt voor de hand, omdat de mens al duizenden jaren bezig is planten en dieren naar andere plaatsen op aarde te verslepen. In feite zijn de meeste land- en tuinbouwgewassen exoten, al zijn ze door de mens aangepast aan andere omstandigheden. Denk aan granen (afkomstig uit Midden-Oosten), aardappelen (uit de Andes). Je kunt stellen dat de aarde zonder gebruik van exoten niet leefbaar zou zijn.

We hebben met het verslepen van planten als belangrijke voedsel-, vezel- olie- en houtprodu-

centen ook nieuwe problemen geïntroduceerd. Met de nieuwe planten kwamen vaak een hele reeks ziekten/plagen en predatoren mee, die in de oorsprongsgebieden in de loop der evolutie zijn ontstaan. Een optreden van een gevaarlijke ziekte of plaag kan desastreuze gevolgen hebben. Uit deze problematiek zijn in de wereld de plantenziektenkundige organisaties ontstaan met im- exportinspecties op levensd materiaal, EEG-regels etc. in een poging de verspreiding van ongewenste ziekten en plagen tegen te gaan. Als de omstandigheden in een land geschikt zijn voor de vestiging van een ongewenst organisme, dan is het voorkómen van vestiging vrijwel onmogelijk. Maximaal bereikt men vertraging en leert met de situatie leven. Eén van mijn collega's kwam altijd met de volgende stelling: 'Op den duur is alles overal, slechts het milieu selecteert'.

Dichter bij huis in ons Park vind je ook ongewenste exoten als Amerikaanse vogelkers en tankmos, die je wel zou kunnen missen. Zij bepalen deels de werkzaamheden van de Dennenscheerders en de vrijwilligers van het Zomerproject. Ook spreekt mij voor bepaalde delen van het Park 'verloofing' het streven naar meer loofbomen en minder naaldbomen wel aan. Maar ik voel niets voor dogmatisme en fanatisme op dit terrein. Vele exoten zijn verschrikkelijk mooi van kleur en vorm. Ik wil ze graag in de buurt houden en ze niet alleen in de oorsprongsgebieden kunnen bekijken.

Deze beSCHOUWing rondde ik af op het terras van 'Rust een Weinig' achter een goede kop koffie... met de blik op een exoot aan de overkant van de weg, een prachtig bloeiende tamme kastanje, naar het noorden gekomen met de Romeinen, dus bij het begin van de jaartelling. U voelt het wel, exoten, ik wil ze niet missen!

M.J.Hijink, voorzitter

DAGVLINDERS OP DE HOGE VELUWE

door C.F. van de Bund

Vanaf 1990 zijn dagvlinders wekelijks geteld in het Reemsterveld, tussen de Reemsterweg en het Bosje van Staf, de plagveldjes ten oosten van de driehoek van de Compagnieberg, het Karitzkyveld, de Bosrand, de heide van de Compagnieberg en de landbouwakker bij Oud Reemst. De tellingen vonden plaats langs vastgestelde routes volgens de methode van Pollard. Er waren reeds eerder (1982-1985) wekelijkse tellingen verricht in de Wildweide, de Bosrand en de heide van de Compagnieberg.

Tabel 1

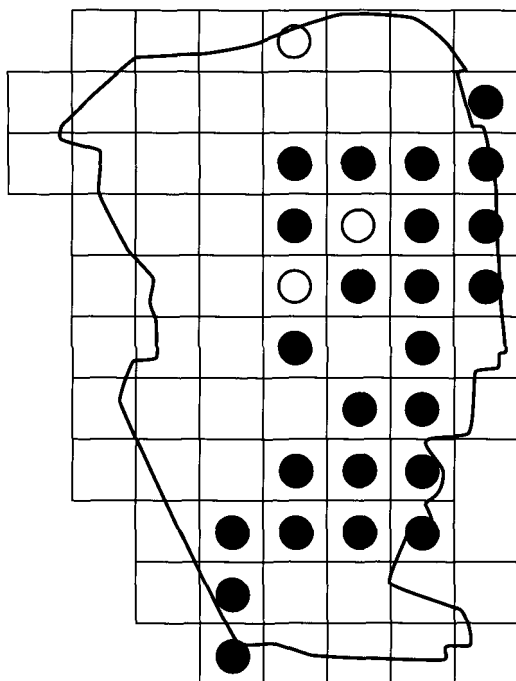
Relatieve talrijkheid van de waargenomen vlinderfamilies in de transekten van de Compagnieberg

	1982-1985	1990-1994
Witjes	1,3 %	2,1 %
Blauwtjes	38,8 %	17,7 %
Vossen	2,2 %	3,4 %
Parelmoervlinders	18,2 %	13,7 %
Zandoogjes	34,8 %	50,2 %
Dikkopjes	6,5 %	7,0 %
Totaal aantal vlinders	5037	5256

Opvallend is het geringe aandeel dat de Witjes en Vossen hadden in het totaal van de ruim 5000 vlinders van elk van de beide perioden in tegenstelling tot de tuinen in de bebouwde kom en cultuurterreinen. Daar domineren juist de Witjes en de Vossen die meer thuis horen in voedselrijke terreinen; de overige groepen spelen daar een geringe rol. Het blijkt dat de relatieve talrijkheid van de Blauwtjes in de jaren '90 sterk gedaald is, in mindere mate was dit ook het geval met de Parelmoervlinders. Daar staat tegenover een zeer sterke toename in het aandeel dat de Zandoogjes voor hun rekening namen. In tabel 2 is te zien welke karakteristieke dagvlindersoorten gewijzigd zijn in hun relatieve talrijkheid.

Duinparelmoervlinder
Fabriciana niobe

○ = 1980-1986
● = 1997-1994

Tabel 2

Relatieve talrijkheid van de karakteristieke dagvlindersoorten op de Compagnieberg

	1982-1985	1990-1994
Groentjes	22,7 %	5,7 %
Vuurvlindertjes	7,3 %	7,3 %
Bruine vuurvlinders	6,4 %	6,0 %
Heideblauwtjes	0,6 %	2,5 %
Parelmoervlinders	15,9 %	14,0 %
Heivlinders	6,9 %	34,4 %
Bruine zandoogjes	10,1 %	9,4 %
Hooibeestjes	17,5 %	6,1 %
Grote dikkopjes	3,2 %	4,4 %
Kommadikkopjes	0,9 %	0,7 %
Aardbeidikkopjes	1,5 %	0,7 %

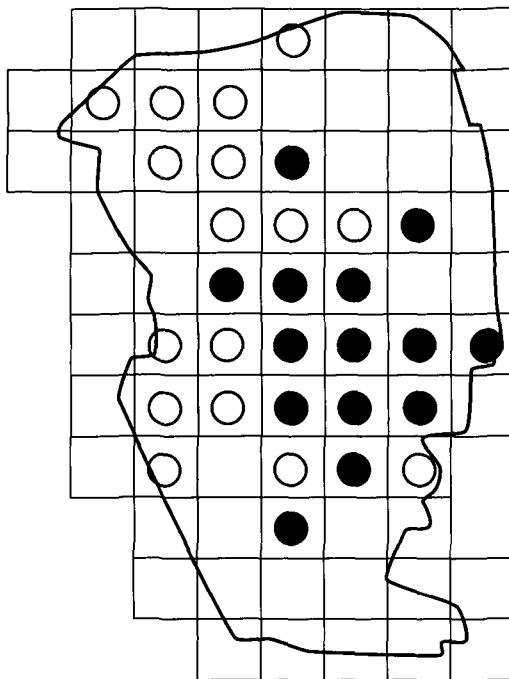
De achteruitgang van de Blauwtjes werd hoofdzakelijk bepaald door de sterke afname van de Groentjes. De sterke toename van de Zandoogjes werd bepaald door de sterke toename van de Heidevlinders, die vooral in 1991 en 1992 uitzonderlijk talrijk waren. Deze toename compenseerde ruimschoots de sterke afname van de Hooibeestjes. Toegenomen was ook de relatieve talrijkheid van de Heideblauwtjes, dit was ook het geval met de Grote Dikkopjes.

Afgenomen waren de Aardbeidikkopjes, een tendens die ook op landelijke schaal was geconstateerd door de Vlinderstichting. De waarnemingen van 1990-1994 zijn onderling direct vergelijkbaar. We geven daarom ook het verloop van de aantallen dagvlinders die per jaar werden waargenomen.

De aantallen dagvlinders varieerden aanzienlijk van jaar tot jaar. De weersomstandigheden kunnen mogelijk hierop hun invloed hebben gehad. In tabel 3 zijn weerkundige gegevens te zien die mogelijk van belang kunnen zijn

○ =1980-1986

● =1997-1994

Kleine heidevlinder
Hipparchia statilinus

Tabel 3

Aantal dagen met een maximum temperatuur van > 20C

	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	totaal
1990	2	14	9	16	22	2	65
1991	5	1	3	22	31	12	74
1992	0	30	31	28	23	8	120
1993	9	16	15	19	14	3	76
1994	3	6	9	30	22	3	73
Normaal	2	8	13	18	19	9	69

Aantal dagen met > 20% zonneshijn

	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	
1990	26	25	11	25	26	26	
1991	25	17	11	23	26	15	
1992	17	27	23	12	23	18	
1993	17	23	19	19	17	13	
1994	20	14	17	31	23	15	
Normaal	19	21	20	20	22	19	

Aantal dagen droog

	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	totaal
1990	10	20	10	16	18	4	78
1991	11	11	2	13	18	13	68
1992	10	16	17	13	4	12	76
1993	12	15	14	3	9	8	61
1994	16	13	11	21	11	8	80
Normaal	11	12	12	12	11	10	68

De Duin- en de Grote parelmoervlinder komen op de Hoge Veluwe nog steeds in aanzienlijke aantallen voor. Buiten de duinen aan de kust waar beide soorten ook nog voorkomen is de Hoge Veluwe de enige plaats in het binnenland waar deze Parelmoervlindersoorten samen voorkomen. Als regel zijn de Duinparelmoervlinders hier 2-3 maal talrijker dan de Grote parelmoervlinders. In 29 van de 64 kilometerhokken van de Hoge Veluwe zijn beide soorten gezien. Toch wil dat niet zeggen dat de Parelmoervlinders in al deze kilometerhokken vaste bewoners zijn. De voedselplanten van de rupsen zijn viooltjessoorten.

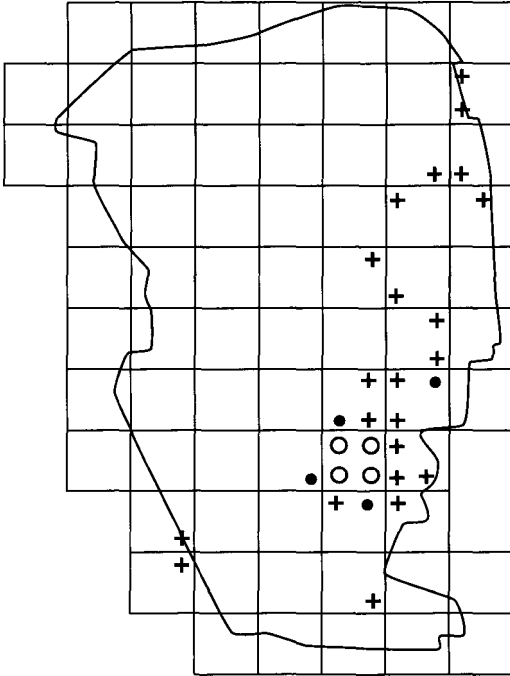
Op de Hoge Veluwe is het Hondsviooltje de voedselplant van deze rupsen. Een rups van een Parelmoervlinder heeft vele plantjes van het Hondsviooltje nodig om zich tot volwassen insect te kunnen ontwikkelen. Slechts bij de Compagnieberg, in het Karitzkyveld en het Braamsveld zijn er voldoende Hondsviooltjes aanwezig om een grote populatie van Parelmoervlinderrupsen te kunnen onderhouden. De plekken waar voldoende Hondsviooltjes voorkomen beslaan een oppervlakte van ongeveer 12 ha. Dit maakt de Parelmoervlinderpopulatie wel erg kwetsbaar. Er is daarom ook alle reden genoemde terreinen zorgvuldig te beheren opdat er voldoende Hondsviooltjes blijven groeien die de instandhouding van de Parelmoervlinders kunnen waarborgen.

De vlinders zetten hun eieren af op of dichtbij Hondsviooltjes in ruige grasvegetaties die bestaan uit een mozaïek van hoge graspollen, afgewisseld met kort gras, kruiden en kleine open zanderige kale plekken. De vlinders hebben veel nectar nodig om hun eieren tot ontwikkeling te brengen en zich te kunnen voortplanten. Ze bezoeken dan ook veel nectarrijke bloemen. Vooral de Akkerdistel is favoriet en kan als één van de betrouwbaarste nectarbronnen worden beschouwd. Ook worden ze vaak gezien op de bloemen van Witte klaver, Dophei, Biggekruid, Braam en van de Linde. Parelmoervlinders kunnen goed vliegen; ze zoeken bij aanhoudend warm weer ook de wat verder weg voorkomende nectarplanten op. Ze worden daarom ook op Akker- en Speerdistels gezien in kilometerhokken waar weinig of geen Hondsviooltjes voorkomen.

Hondsviooltjes worden op verscheidene plekken verdrongen door een dichte stand van grote pollen van Pijpestrootje, waardoor deze viooltjes kunnen verdwijnen. Dit is dan ook een regelrechte bedreiging voor de Parelmoervlinders die van deze viooltjes afhankelijk zijn. Een beheer dat gericht is op het terugdringen van de ongebreidelde groei van het Pijpestrootje is dringend gewenst om deze zeldzame vlinders voor de Hoge Veluwe te behouden. In tabel 4 zijn de jaarlijkse schommelingen in het aantal vlinders te zien.

Verspreiding van de Parelmoervlinders
(*Fabriciana niobe* en *Mesoacidalia aglaja*) op de
Hoge Veluwe

- + = waarnemingen van 1989-1993
● = waarnemingen van 1994, 1-8 vlinders
○ = waarnemingen van 1994, 33-128 vlinders

Tabel 4
Maximum aantallen per visite in de transekten van de Compagnieberg, Wildweide, Bosrand, Heide

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Groentjes	-	4	49	42	19	7	2
Vuurvlindertjes	23	10	9	14	23	9	32
Br.vuurvlindertjes	16	36	8	3	11	5	94
Heideblauwtjes	-	20	12	9	5	5	21
Parelmoervlinders	42	24	47	72	14	43	20
Heivlinders	10	90	262	220	100	35	23
Br.zandoogjes	27	20	59	28	15	29	64
Hooibeestjes	61	42	26	7	3	2	2
Gr. dikkopjes	2	9	22	42	18	6	46
Kommadikkopjes	0	9	16	4	0	1	10
Aardbeidikkopjes	-	7	6	7	1	1	1

Tabel 5
Relatieve abundantie per soort op Compagnieberg

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Groentjes	-	1,7	4,9	7,9	7,1	7,1	+
Vuurvlindertjes	9,8	10	1,6	2,4	19	3,6	12,9
Br.vuurvlindertjes	16,7	11,7	0,8	0,8	9,5	7,1	19,3
Heideblauwtjes	0	3,3	2,5	0,8	2,4	3,6	4,2
Parelmoervlinders	15,3	6,7	14,3	15,9	11,9	21,4	6,1
Heivlinders	5,6	15	50,8	49,2	28,6	28,6	9,5
Br.zandoogjes	9,8	6,7	9,8	5,6	7,1	17,6	21,2
Hooibeestjes	19,4	23,3	4,1	0,8	2,4	+	1,3
Gr.dikkopjes	8,3	3,3	2,5	5,6	7,1	3,6	15
Kommadikkopjes	0	0	2,5	0,8	0	+	2,5
Aardbeidikkopjes	-	1,7	0,8	0,8	+	+	+

Tabel 6
Alle dagvlindersoorten van Compagnieberg, Wildweide, Bosrand, Heide

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Totaal vlinders	446	1017	1591	1637	552	459	911
Aantal visites	9	17	13	13	13	17	17
Gem.aantal per keer	47	60	122	126	42	27	54
Aantal soorten	-	23	20	23	20	21	25

Tabel 7
Aantal Parelmoervlinders op de Compagnieberg, Wildweide, Bosrand, Heide

	1982	1983	1984	1985	1986	1989
Aantal visites per jaar	7	4	6	3	4	4
Gem.aantal per keer	52	32	24	42	56	19
Hoogste aantal per keer	139	70	64	71	138	42

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Aantal visites per jaar	6	6	7	8	6	7
Gem.aantal per keer	11	35	37	8	16	8
Hoogste aantal per keer	24	43	73	16	43	19

Het lijkt er op dat de aantallen waargenomen Parelmoervlinders per jaar verminderen. Er zijn vooral in 1990, 1993-1995 relatief weinig van deze vlinders waargenomen. In deze jaren werden de Akkerdistels op de Wildweide in mei en juni getopt door de Edelherten, waardoor er maar weinig planten in bloei kwamen. Vermoedelijk heeft dit te maken met een wijziging van het beheer van de Edelherten die gedurende de laatste jaren weinig of geen bijvoering kregen. Dit leidde ertoe dat de herten naar andere voedselbronnen uitkeken en onder andere vonden in de bloeistengels van de Akkerdistels. Ook zeer droog weer in het voorjaar kan de Edelherten er gemakkelijk toe brengen Akkerdistels te toppen. Ook de Wilde zwijnen woelen in droge voorjaren vaak deze planten op en eten de wortelstokken. Dit verklaart voor een deel dat in de Wildweide geringere aantallen Parelmoervlinders worden gezien.

De Heivlinder is één van de talrijkste dagvlinders op de Hoge Veluwe. In 54 van de 64 kilometerhokken is deze vlinder waargenomen. De grootste aantallen kwamen voor in het Braamsveld, Middenzand, de Pollen en de Plijmen. De rupsen van de Heivlinders voeden zich met fijnbladige grassen zoals Buntgras, Schapengras en Struisgras. De Heivlinder heeft een voorkeur voor vastgelegd stuifzand met Struikheide-, korstmossen- en Buntgrasvegetaties en de plekken met een mozaïek van vegetaties van Buntgras, Schapengras en Bochtige smele. Deze vegetatietypen zijn op de Hoge Veluwe in ruime mate voorhanden en verklaren het algemene en talrijke voorkomen in 1991 en 1992.

De Kleine heivlinder kwam in kleine aantallen en redelijk verspreid voor. Het is een zeer zeldzame vlinder die in N.W.-Europa slechts op één plek voorkomt. Dat is de Hoge Veluwe met enkele plekken die daar direct aan grenzen. Men moet zeker tot Berlijn of ten zuiden van Parijs gaan om deze vlinders elders te kunnen vinden. Van 1980-1994 is hij in Het Park in 30 kilometerhokken gezien. Tijdens warme en zonnige zomers kan de Kleine heivlinder om

zijn behoefte aan nectar te voldoen de droge stuifzanden verlaten op zoek naar bloeiende planten. Dit gebeurt vooral in jaren wanneer de Struikheide onvoldoende nectar produceert, hetgeen vaak bij lang aanhoudend droog weer plaatsvindt. Zo kunnen deze vlinders dan op allerlei plaatsen elders in Het Park worden gezien, die als plaats voor de ontwikkeling van de rupsen ongeschikt zijn. Dit verklaart dan ook het relatief grote aantal kilometerhokken waarin de Kleine heivlinder is gezien. Deze soort is zeer droogte- en warmteminnend. Zijn verspreidingsgebied ligt hoofdzakelijk in Zuid- en Zuidoost-Europa. Op de Hoge Veluwe komen de rupsen vooral tot ontwikkeling op de vastgelegde stuifzanden met Buntgras- en (korst)mosvegetaties met hier en daar wat vrijstaande Struikheidepollen. Ze hebben een voorkeur voor plekken met genoemde vegetaties, die beschermd liggen tussen hoge stuifzandduinen of bosjes. Door de toenemende vergrassing met Schapengras, Bochtige smele en Struisgras en in het bijzonder ook het dichtgroeien van het stuifzandgebied met Tankmos, *Campylopus introflexus*, vermindert het warm-droge karakter van deze biotoop. Hierdoor wordt de voor deze vlinder beschikbare levensruimte steeds kleiner en zal hij mogelijk wel kunnen verdwijnen. Ten behoeve van de Kleine heivlinder is het gewenst op de meest geschikte plekken in de Pollen en de Plijmen deze ongewenste vegetatieontwikkeling te beteugelen door aflaggen en afvoeren van dit mos en de dicht aaneengesloten grasvegetatie.

Het Tweekleurig hooibeestje, dat van 1982-1984 nog in aanzienlijke aantallen voorkwam in Hoog Baarlo en in het Braamsveld bij de Eikenhoutbergen, is thans uitgestorven. De laatste exemplaren van deze zeer zeldzame vlinder zijn bij de Eikenhoutbergen in 1986 gezien.

Het Hooibeestje is vooral een bewoner van schrale graslanden. Hij kwam tot in 1990 in grote aantallen voor. Vanaf 1991 ging het Hooibeestje sterk in aantal achteruit en bleef tot in 1994 op de Compagnieberg zeer schaars. In 1994 werd hij in 7 kilometerhokken aange-

troffen. In het Karitzkyveld kwamen ze weer in wat grotere aantallen voor en was er sprake van een herstel van de populatie.

Het Bruine zandogje komt op de Hoge Veluwe in de relatief wat voedselrijkere graslanden voor. Deze vlinder is hier het meest te vinden op de Wildweide van de Compagnieberg, de graslandjes bij Hoog Baarlo, de Kleine Pampel, het Weitje van Versteeg en de weide van Sint. Hubertus.

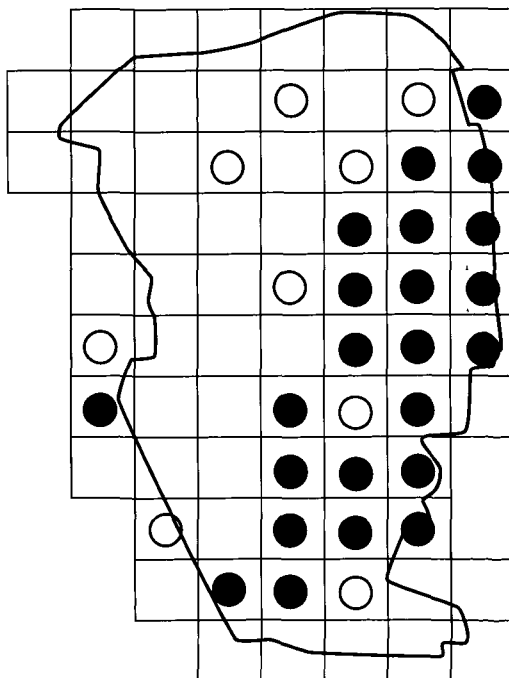
Het Gentiaanblauwtje is in ons land een zeldzame vlinder die alleen voorkomt op plaatsen waar de Klokjesgentiaan groeit. Op de Hoge Veluwe komen ze in 9 kilometerhokken voor. Doordat de rupsen in hun bestaan geheel afhankelijk zijn van Rode knopmieren, *Myrmica ruginodes* en *Myrmica rubra*, kunnen ze alleen voorkomen waar zowel Klokjesgentiaan als genoemde knopmieren samen voorkomen. Door de plaatselijke sterke vergrassing verdwijnen veel van deze gentianen en is verjonging van het bestand niet goed mogelijk. De overgebleven planten verouderen zodat binnen een zekere termijn deze planten zullen uitsterven en daarmee ook de Gentiaanblauwtjes. Dit kan nog worden voorkomen door zo spoedig mogelijk stukjes van de verruigde vegetatie af te plaggen, vlakbij waar nog vitale planten groeien. Dan kunnen op deze kale plekken nieuwe planten tot ontwikkeling komen.

Het Heideblauwtje is van 1980-1994 in 19 kilometerhokken gezien. Op de meeste plaatsen kwamen ze in kleine aantallen voor. In grote aantallen komt dit blauwtje voor in het Karitzkyveld op de plekken waar Dopheipöllen, Schapengras, Struisgras, Pijpestrootje en kale plekken grond al dan niet begroeid met mossen en korstmossen als vegetatie een mozaïek vormen. Dit is de optimale biotoop van dit fraaie vlindertje, dat door de begrazing van grofwild en konijnen in stand kan blijven mits dit niet al te intensief plaatsvindt. Te sterke dominantie van Pijpestrootje moet zoveel mogelijk worden beperkt door dit gras in augustus af te maaien, waarbij dan wel het maaisel dient te worden afgevoerd.

groentje
Callophrys rubi

- = 1980-1986
- = 1997-1994

Het Groentje heeft in Het Park een wijde verspreiding, in 32 kilometerhokken is dit vlindertje aangetroffen. Het Groentje komt het meest voor langs bosranden op plekken waar Dophei, Struikhei, Bosbes of Vossenbes groeit. Ook bij Brem- en Gaspeldoornstruiken kan hij vaak worden aangetroffen. Genoemde planten kunnen door dit vlindertje als voedselplant voor de rupsen worden gekozen. Het Groentje was bijzonder talrijk in 1983 en 1984, daarna nam hij snel in aantal af, mogelijk mede als gevolg van de strenge winters van 1985 en 1986, waarbij zeer veel Struikhei als voedselplant verloren ging. In de jaren '90 bleven de Groentjes ook nogal schaars, maar sinds 1992 lijkt er weer een herstel in aantallen te zijn.

Het Vuurvlindertje is op de Hoge Veluwe zeer gewoon; in 43 kilometerhokken is hij waargenomen. De rupsen leven hier voornamelijk op Schapezuring, een plant die in heischrale graslanden veel voorkomt. Op bloemrijke plaatsen zijn deze vlindertjes regelmatig waar te nemen. Zeer talrijk waren ze in 1983, 1989 en 1993. Bepaald schaars waren ze in 1984, 1985, 1991 en 1992.

De Bruine vuurvlinder is ook op veel plaatsen te vinden. In 29 kilometerhokken is hij waargenomen. De rupsen leven eveneens op Schapezuring. De vlinders zijn op veel bloemrijke plekken te zien. Ze hebben een voorkeur voor Jacobskruiskruid en Marjolein. De Bruine vuurvlinder was talrijk in 1982, 1983, 1986, 1989 en 1990. De aantallen waren gering in 1985, 1991 en 1992.

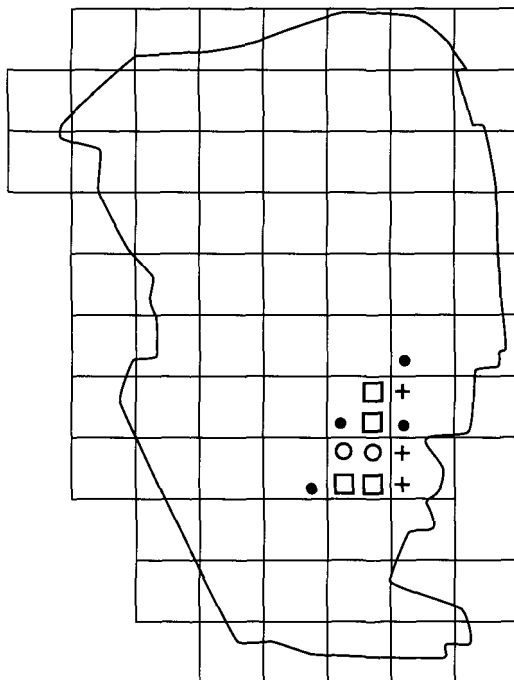
Samenvattend kan worden gesteld dat de aantallen vlinders per soort per jaar aanzienlijk kunnen fluctueren. De heersende weersomstandigheden hebben ongetwijfeld mede invloed gehad. Deze aantalschommelingen zijn een normaal natuurlijk verschijnsel.

De betreffende soorten komen ook in naburige gebieden voor en verder ook redelijk verspreid in Nederland. Uitwisseling met elders voorkomende populaties is mogelijk, waardoor ze zich kunnen handhaven. Anders ligt dit met de meer kwetsbare zeldzame soorten die in Het Park een geïsoleerde positie innemen en waar-

mee moeilijk of geen uitwisseling mogelijk is met naburige populaties. Het betreft hier het Tweekleurg zandoogje, de Kleine heivlinder, de Duinparelmoervlinder, de Grote parelmoervlinder, de Bosparelmoervlinder en het Gentiaanblauwtje. Het Tweekleurig hooibeestje is sinds 1986 niet meer gezien en daarmee is de laatste populatie van deze zeldzame soort in Nederland uitgestorven. Kans op hervestiging lijkt vrijwel uitgesloten. De vijf overige soorten komen op de Hoge Veluwe in kleine populaties voor en lopen ook het risico onverwacht te verdwijnen. Door tijdig de juiste beheermaatregelen te nemen is er een redelijke kans dat dit kan worden voorkomen.

Belangrijkste groeiplaatsen van het Hondsviooltje

- + = 1-10 exemplaren
- = 10-100 exemplaren
- = 100-500 exemplaren
- = 500-1000 exemplaren

HEIDEBEHEER

door Bram Haak

Toen ik nog een puber was (waar zijn de jongensjaren gebleven?) ging ik met een paar vriendjes op de fiets naar de omgeving van Noordwijk voor een bezoek aan de bollenvelden. Bij goed weer fietsten we nog door naar Lisse en Hillegom. 'Naar de bollen' heette dat toen, zoals ook het gelijknamige liedje luidde. Wij waren niet de enigen die vanuit Rotterdam over Delft, Den Haag en Wassenaar op pad gingen. Als de bollenvelden in bloei stonden, trokken destijds duizenden belangstellenden met de fiets erop uit. Voor het afleggen van die tocht kregen we geen gouden medaille.

Wij kregen van onze ouders een paar kwartjes mee om een bloemslinger van narcissen te kopen; gedrapeerd om het stuur van de fiets was dat bij thuiskomst onze trofee en het bewijs dat we de tocht hadden volbracht.

Ik herinner mij dat we ook eens een dergelijke tocht hebben ondernomen naar de bloeiende heidevelden. Ik weet alleen niet meer tot welke plaats we toen zijn gekomen. Wel kan ik mij herinneren dat we met een bos heidestruiken aan ons stuur naar huis reden. Er was toen nog die paarse VVV-heide zoals die ook op prentbriefkaarten voorkwam, al was de situatie niet te vergelijken met het begin van de 19de eeuw. Toen zag de heide ook paars als hij bloeide, maar grauw als de bloeitijd voorbij was. De heide werd in die tijd verafschuwd omdat er zoveel heide was en men ook wel eens een groen struikje of een mooi bos wilde zien. Men kan zich dat nu in de tijd van vergrassing van de heide nauwelijks voorstellen. Nu zijn we blij als we nog ergens heidestruiken zien. Op sommige plaatsen ook op de Hoge Veluwe lijkt de heide, begroeid met Bochtige smele en Pijpestrootje, meer op een steppegebied. Vandaar dat er de laatste jaren veel gediscussieerd en gedaan wordt om de heideplant weer terug te krijgen. De mens is en blijft een nostalgisch wezen; hij

doet alle moeite om de natuur te ruïneren en als het eenmaal zo ver is, wil hij het verloren paradijs weer terughebben.

Beheer vroeger

Eigenlijk is het onzinnig om nu naar heide te verlangen. Die heide bestond vroeger bij de gratie van de toenmalige beoefening van de landbouw. De heide werd begraaasd door schapen waarvan de mest voor de akker was bestemd. Bovendien werd de akker nog verrijkt door plaggen die op de heide gestoken waren. De heidegrond werd zo kunstmatig arm gehouden, waardoor de heideplant geen concurrenten had en goed kon gedijen. Door het veelvuldig afschrapen van de humuslaag verdween op de duur de vegetatie, waardoor op grote schaal zandverstuivingen konden ontstaan.

Nu de heide bijna is verdwenen en de grassen door stikstof- en fosfaatdepositie de heide overwoekeren, moeten de heidevelden opnieuw be'heerd' worden. Want de mens kan het niet laten heer en meester te spelen over de natuur.

Om er geen gras over te laten groeien ging ir. W.H.Diemont uit op onderzoek, vatte zijn bevindingen samen in een proefschrift waarop hij op 3 mei j.l. promoveerde aan de Landbouw Universiteit in Wageningen. Zijn dissertatie schreef hij in het Engels onder de titel 'Survival of Dutch Heathlands' uitgegeven door IBNDLO te Wageningen. Door middel van luchtfoto's gemaakt tussen 1930 en 1990 had hij geconstateerd dat de vergrassing van de heide nog steeds doorgaat en dat nu 80% van de (resterende) heidevelden met gras zijn bedekt. Eens bezat Nederland 800.000 hectare heidegebied, waarvan nu nog maar een schamel areaal van 42.000 hectare over is. Overigens spreken de meeste auteurs niet over 800.000 ha heidegebied, maar woeste grond.

Stikstof en fosfaat

Hoewel de oorzaak van het verdwijnen van de heide wel bekend is, doet Herbert Diemont in zijn proefschrift onderzoek naar de achterliggende problemen. Hij stelt vast dat vergrassing niet een verschijnsel is van de laatste 25 jaar, maar dat dit al op gang is gekomen op het moment dat het beheer werd veranderd dus ruim voor de stijging van de stikstofdepositie in de jaren 70. De opmars van Bochtige smele en Pijpestrootje wordt niet alleen veroorzaakt door stikstofverrijking maar ook door verdroging. Bovendien is op de arme podzolgronden niet stikstof maar fosfaat de werkelijke boosdoener. 'Men is in Nederland erg op de stikstoftoer en daarom is de stikstofhuishouding goed onderzocht. Over de rol van fosfaat is veel minder bekend', schrijft Diemont. Het is duidelijk dat de heide zich niet spontaan kan herstellen. Van een cyclisch proces in de ontwikkeling van de vegetatie, zoals vroeger wel eens is gedacht, is geen sprake. Alleen menselijk ingrijpen - afplaggen - zal de vergrassing doen stoppen. 'Dat plaggen moet gewoon gebeuren als we de heide terug willen hebben. Er moet meer aandacht komen voor het feit dat niet alle onheil van boven komt in de vorm van stikstof. Een groot deel van de problemen ontstaat doordat we niet hard genoeg aan de heide werken en het traditionele beheer van onze voorouders hebben verlaten'.

Herstel en kieming

Bij plaggen snijdt het mes aan twee kanten: het afschrappen van de humeuze bovenlaag reduceert de hoeveelheid beschikbare nutriënten. Wanneer de bodem op de schop gaat, komt kiemkrachtig heidezaad, dat onder de zode zit, aan het licht en ontkiemt, terwijl het graszaad meestal door het plaggen wordt verwijderd. Doordat graszaad na het plaggen ontbreekt, kan heide in bepaalde gevallen door successie direct in bos overgaan, zonder dat er sprake is van voorafgaande vergrassing. Op de afgeplagde gronden kan ook de struikheide zich gemakkelijk vestigen, daar zij door het afplaggen een riant voorsprong heeft op concurrerende gras-

sen. Op de armste bodems blijft het effect van plaggen ook het langst in stand, want op de voedselarme humuspodzolgronden groeit de struikheide langzaam en heeft daardoor een lange levensduur.

Op de rijkere moderpodzolgronden groeien de heideplanten sneller, maar er ontstaan ook weer snel geschikte groeiplaatsen voor grassen. Volgens Diemont is er nog geen sluitende fysiologische verklaring voor dit verschijnsel. 'De indruk bestaat dat snelle groeiers eerder aan het eind van hun fysiologische Latijn zijn. Hardlopers lijken doodlopers te zijn'. Het beheer bepaalt het voortbestaan van de heide. Als er op de schrale humuspodzolgronden wordt gebrand, wordt er minder fosfaat afgevoerd dan bij het plaggen en daardoor neemt de beschikbaarheid van fosfaat weer toe. De heide groeit daardoor harder maar de levensduur neemt af.

Op de rijkere moderpodzolgronden, waar stikstof de limiterende faktor is, is dit van minder belang. Bij branden verdwijnt er volgens de metingen van Diemont evenveel stikstof als bij het plaggen en maakt het qua productie niet veel uit of er gebrand of geplagd wordt.

Nederland geen heideland

Opmerkelijk is zijn stelling dat Nederland in feite minder een heideland is dan wel eens wordt gedacht. Het Nederlandse klimaat is niet optimaal voor de struikheide: droogte en vorst komen te vaak voor. Het vochtige en oceanische klimaat van Ierland en Engeland maakt dat die landen veel geschikter zijn voor heidevelden. Het Nederlandse weer stelt ook het heidehaantje in staat regelmatig verwoestende aanvallen op de heide uit te voeren. De vochttoestand van de heide is belangrijk voor dit plaaginsect. Anders dan in Nederland komen in het veel nattere Schotland plagen van het heidehaantje nauwelijks voor. 'Het voorkomen van het heidehaantje wordt ook aan het verhaal van de stikstofdepositie gekoppeld, maar dat is voorbarig: want vocht is de kritische faktor en daar moet je eerst naar kijken'. In vergelijking

rollen gemaaide heide
foto: Bram Haak

tot Engeland en Ierland zijn de klimatologische groeiomstandigheden in Nederland eigenlijk erg pover. Daardoor is de heide in ons land kwetsbaar.

Paarse heide

Volgens Diemont kan de Nederlandse heide in de toekomst weer paars worden, als er voldoende geld aan besteed wordt en de beheerders gaan plaggen. “De moeite die we voor een paarse heide moeten doen varieert: op rijke gronden kost het meer inspanning de heide te behouden dan op arme gronden.

Klimatologisch gezien is het ook gemakkelijker de heide in het nattere Drenthe te behouden dan in het drogere Brabant. In Engeland hoeft de heidebeheerder nog minder moeite te doen. In de 18de eeuw was de heide ook niet paars, die kleur is puur een reactie op intensief beheer in de vorige eeuw. Het is echter wel de vraag of er tegen elke prijs overal een paarse heide moet komen. Een heideschraal grasland is net zo (on)natuurlijk als een paarse heide”. Voor de

beheerder die naar een paarse gloed streeft heeft Diemont een simpel advies:

“Beheer! Als we voor een paarse heide kiezen, moeten we de schouders eronder zetten. We hebben het op de heide vijftig jaar lang kalm aan gedaan, nu moet er weer hard gewerkt worden”.

Tot zover Herbert Diemont.

Het proefschrift van Diemont is interessant, maar het bevat historisch gezien merkwaardige uitspraken, waarschijnlijk omdat hij uitsluitend de periode van 1930 tot 1990 heeft bekeken. Immers hoe kun je zeggen dat er eens in Nederland 800.000 ha! heide was, (eenderde van het totale grondgebied) maar dat Nederland geen geschikt heideland is. De vraag is waarom er dan vroeger zoveel heide was? In Nederland is de heide niet verdwenen, omdat de klimatologische omstandigheden ongunstig zijn, maar omdat wij door voortdurende ontwatering de bodem laten verdrogen.

Ook Diemont noemt deze oorzaak. Er heerst in Nederland een voortdurende strijd tussen

boeren en natuurbeschermers. De boeren willen een relatief lage grondwaterstand, welke funest is voor de natuur. In vroeger tijden waren grote delen van ons land gedurende enige tijd onbegaanbaar wegens een overvloed aan water. Illustratief zijn twee foto's in het boek '60 jaar Heidemaatschappij'. Op pagina 17 laat de eerste foto een leeg, uitgestrekt heidelandschap zien met het onderschrift 'voor de ontwatering'. De tweede foto laat hetzelfde gebied zien maar nu met boerderij, weiland en koeien, en het onderschrift 'na de ontwatering'! Ook is het onjuist te stellen dat de heide pas in de 19de eeuw door intensief beheer paars geworden is. Hoe weet hij dat? Hij geeft daarvoor geen bewijs. Juist het tegenovergestelde is het geval. Volgens mij nam het beheer in die tijd juist af. Tussen 1833 en 1856 werd alleen al in Overijssel 56.000 hectare heide (7% van het totaal) ontgonnen.

Ook op de Hoge Veluwe werden vanaf 1846 grote delen van de heide omgeploegd en omgezet in bos. Hier werkt nog steeds de gedachte

door, dat pas in 1888 met het ontstaan van de Nederlandsche Heidemaatschappij de ontginningen zijn gestart. Dat is juist voor Brabant waar de Heidemaatschappij veel heeft gewerkt, maar het geldt niet voor Gelderland, Drenthe en Overijssel. Er is trouwens nog een derde factor in het geding: In 1850 woonden er in Nederland 3 miljoen mensen, nu 15 miljoen; in 1850 werd een areaal van 25.000 ha in beslag genomen door wegen en gebouwen, in 1990 was dit al 300.000 ha. Een Twentenaar zag het in 1800 aldus: 'Rondom de hoofdplaatsen en dorpen vindt men een kwartier of half uur in den omtrek alleen bebouwd land of weide, 't geen van een hoogen berg gezien zekere eilanden in het midden van deeze zee! van woestijnen zou opleveren'. Deze woestijnen zijn echter niet door klimaatverandering, maar door ontginning verdwenen!

Het is jammer dat Diemont alleen de periode van 1930 tot 1990 heeft onderzocht, omdat de teloorgang van de heide zeker al in het midden van de 19de eeuw is begonnen.

PAMPELAVONDEN

Hoewel de schriftelijke evaluatie nog moet plaatsvinden, kunnen de organisatoren van de Pampelavonden terugzien op een geslaagd seizoen 1995/96. De twaalf avonden hadden vooral tot doel een aantal belangstellende vrienden op theoretisch gebied op te leiden tot HV-gidsen. Ook andere belangstellenden die niet het voornemen hadden te gaan gidsen of dat al doen, namen aan de cursus deel.

De toekomstige gidsen kunnen hun opleiding in de praktijk voortzetten door met ervaren gidsen mee te wandelen. Het is verheugend dat er toch steeds weer enthousiaste leden zijn, die als gids willen wandelen. Even verheugend is het, dat reeds vier 'cursisten' zelfstandig als HV-gids bezig zijn. Wij zijn voornemens in het seizoen 1996/97 een vijftal 'informatie'-avonden te organiseren. De onderwerpen en data zijn nog niet bekend. Wel zal de cursus op dinsdagavond in de Pampel plaatsvinden en om 19.30 uur beginnen. Als U op deze 'blind date' in wilt gaan, dan kunt u zich schriftelijk opgeven voor 7 oktober a.s. bij

Tessie Smeets Hessenweg 31, 6718 TC EDE.

Wilt u ook uw telefoonnummer vermelden. Ook suggesties voor de thema's zijn welkom. Er kunnen maximaal 30 personen deelnemen. U krijgt bericht.

Harrie van Tuil
vice-voorzitter

STRUINEND DOOR DE HOGE VELUWE

door Roel van Ekeris

Ieder plekje op De Hoge Veluwe heeft zo z'n aantrekkingskracht. Vandaar dat er in Het Nationale Park De Hoge Veluwe veel te bewonderen valt. Bij dag en dauw zijn de echte natuurliefhebbers er dan ook wel te vinden. Eén van de vele plekjes waar veel te genieten valt is het Oud Reemsterzand, een klein stukje Afrika in Nederland. Een stukje eenzaamheid, ver weg van het jachtige dagelijkse leven. De één gaat er op jacht om het plaatje van z'n leven te schieten en de ander louter voor het bespieden van de Koning van de Veluwe, het edelhert. Als ik besluit om dit stukje Veluwse eenzaamheid op te zoeken doe ik dat om te genieten van de stilte en eenzaamheid.

Vanaf het beginpunt van mijn route, aan de Wildbaanweg, waait er een frisse wind tussen de vele grove dennen. De interesse voor de vele wildsporen, die het zandpad kruisen, is al snel gewekt. In de nachtelijke uren moet er druk verkeer geweest zijn over dit zanderige pad. Bedenklijk kijk ik naar de vele mierennesten die zichtbaar vergrast raken in het open dennenbos. Een gevolg van de milieuvervuiling. Op het zandpad vallen menselijke sporen in het niet bij de vele sporen van ons zwart-, edel-, ree- en muffelwild. Zij banen zich een veilige en beschutte weg richting andere delen van ons Park. Dan komt het fietspad in zicht. Op dit vroege uur van de dag staan de vele witte fietsen nog keurig netjes in de daarvoor bestemde fietsenrekken.

Zodra het fietspad gepasseerd is begint een klein stukje Afrika. Tussen de vele jonge vliegdenen waan je je een echte bespieder en besluiper van het Veluws wild. Alras wordt de begroeiing ijler en kom je oog in oog te staan met de wijsheid van dit prachtige stukje Veluwe. Naarmate het terrein opener wordt en de wijsheid groter, voel je je als mens steeds nietiger worden. De open vlakte ligt nu voor me als een boeiend stukje savannelandschap. Je verwacht er tijgers en leeuwen. Er valt veel

te genieten in dit markante stukje Veluwe. Iedere solitaire vliegdend vertelt zijn eigen verhaal. Een verhaal over de strijd van overleven in een landschap waar hitte, koude, stormen en regen vrij spel hebben. Het zijn stuk voor stuk standbeelden. Standbeelden, gevormd door de natuur. Menige vliegdend heeft de strijd gestreden en verloren en ligt erbij als een dierlijk skelet in de brandende woestijn. Raven zweven begerig door de helderblauwe lucht, de 'woestijn' aftastend naar aas. Daar ligt nog een kleine oase, bestemd voor het Veluws wild. De bordjes 'rustgebied voor het grofwild' bezorgen je hier, in een snikhete zomer, een soort fata morgana-gevoel. Naarmate de bosrand weer nadert, verandert het steppe-achtige landschap met z'n vele mossen en korstmossen in een mozaïek van buntgrassen, struikheide, kleine en grote vliegdennen. Wat zal men hier 's zomers kunnen genieten van de vele bijzondere **vinders** van de droge heidevelden! Een plekje waar je hevig verrast kunt worden door wonderschone **sprinkhanen**. Sterk gecamoufleerd zitten ze te zonnen tussen de struikheide en buntgrassen. Als je even niet oplet vliegen ze weg en tonen dan prompt hun helderblauwe vleugels, om enkele meters verder weer rustig te landen. Dit vliegveld, waar **blauwvleugelsprinkhanen** het luchtruim beheersen, spreekt mij meer aan dan vliegveld Deelen! Ik blijf mij dan ook telkens weer verbazen als ik dit prachtige schouwspel bewonder.

Niet veel verder zit een jonge **zadelsprinkhaan** te zonnen in de jonge opslag van vliegdennen. Hoe lang kunnen we daar op de Hoge Veluwe nog van genieten? Een soort, met uitsterven bedreigd. Tussen het naaldbos door kun je de eerste wakels zien staan. Dit hebben we te danken aan de vele stormen die in het verleden voor windworp hebben gezorgd. Het dode hout ligt er lijdzaam weg te kwijnen. Tussen de welig tierende heidestruiken begeeft ik mij richting het jeneverbessenbos. Hier en

daar schieten **hagedissen** weg. Een **zwarte specht** vliegt boven het majestueuze bos richting het Otterlose bos. Broeden doet hij in een beukenbos en foerageren in het naaldbos. Als de **nachtzwaluw** in de nachtelijke uren de scepter zwaait over de omgeving van de jeneverbessen komt een mooi Veluws tafereel tot leven. Dan pas weet je wat de Veluwe voor een natuurmens kan betekenen.

In de bloeitijd van de struikheide is het genieten van de prachtige kleurschakering van dit bijzondere landschap. Bloeiende struikheide tussen de groengekleurde wakels, blauwgekleurde bessen wachtend op het vogellegioen. In de wintermaanden, wanneer de jeneverbessen wit berijpt zijn door sneeuw, komen **kramsvogels** en **koperwieken** massaal genieten van het overheerlijk vruchtvlies van de bessen. Tussen de heidestruiken wemelt het intussen van de konijnenkeutels. In de nadagen van de zomer komen er ook nog angstaanjagende rovers voor in de directe omgeving van de majestueuze wakels. Het zijn **roofvliegen** die het luchtruim beheersen. De **hoornaarroofvlieg** is onze grootste roofvlieg. In de zomerse warm-

te van dit afwisselende landschap heeft hij er z'n domein. Dan waakt hij vanaf een grasstengel over zijn territorium, op zoek naar een concurrent of partner. Als de paring heeft plaatsgevonden, zet het vrouwtje eitjes af in de uitwerpselen van het Veluws wild.

Ik neem langzaam afscheid van het markante bos en zie door het raster heen nog een glimp van het andere gedeelte van het jeneverbessenbos. Ook daar is het goed vertoeven. Over een zanderig pad vervolg ik mijn weg door De Plijmen. Ik volg de bordjes van het rustgebied en kijk diep tussen de grove dennen door in de hoop een glimp op te vangen van het wild.

Slag-, veeg- en schilshade verraden hier de hoge wildstand. Vele mooie herinneringen aan ontmoetingen met het edelwild in De Plijmen staan in mijn geheugen gegrift. Al wandelend langs de bordjes van het rustgebied komen al die herinneringen weer boven water.

Niet alleen majestueus edelwild kun je aantreffen in dit prachtige gebied; een ander, minder bekend pronkjuweel die zich prima thuisvoelt in De Plijmen, is de **goudwesp**. Deze wesp is goed te herkennen aan z'n afwisselend groen

Foto: Roel van Ekeris

en rood gekleurde lichaam. Vaak kom je ze niet tegen; ze zijn meestal op zoek naar zandplekken waar **graafwespen** hun nestjes hebben, daar leggen ze dan een ei. De larve van de goudwesp leeft weer van het voedsel van de graafwesp of parasiteert op de larven van de graafwesp.

Als De Nieuwe Plijmen in beeld komen en de statige beuken mij begroeten, merk ik dat ik niet de enige ben die zich hier weet te vermaken. **Wilde zwijnen** hebben de grond behoorlijk omgewoeld. Rechts vervolg ik de berkenlaan; deze laan heeft een bijzondere uitstraling. Een **kaalwildroedeltje** kruist het pad, niet veel later gevolgd door een **spitser**. Ik kan geruime tijd van ze genieten zonder ze ook maar één moment te verstoren. Geschrokken van het **roodwild** vliegt er een **houtsnip** op vanuit de dekking. Het hertenvolk vervolgt in snel tempo zijn weg over de wildwissel naar de stilte van het rustgebied De Nieuwe Plijmen. Ik denk aan de tijd dat de bladeren gaan vallen en het oergebrul van bronstige herten zich laat horen. Dan zitten mensen hier verdekt opgesteld, rij aan rij, te wachten op de natuurbeleving van hun leven.

Langs het wildobservatiescherm (waar mensen overdag stiekem zitten te wachten op iets wat komen gaat) en het fietspad, begeef ik mij naar het laatste deel van deze pittige wandeltocht: De Pollen. Ook in dit arme stukje Veluwe valt veel te bewonderen. Het is een domein waar je plotseling verrast kunt worden door zeldzame diersoorten. In deze hete bakoven voelen **sprinkhanen** zich thuis. **Tapuiten** behoren er tot de vaste bezoekers. Langs de bosranden hebben **boomleeuweriken** en geelgorsen vaak het hoogste lied. Het is nu genieten geblazen van het mooie landschap met zijn vergezichten vanaf de stuifzandkoppen. Als ik bij de Wildbaanweg ben, nadert het einde van een lange tocht, hier immers begon ik mijn wandeling. Een schel krassend tediit, tediit, tediit, wekt mijn interesse. Het blijken **zadelsprinkhanen** te zijn die boven in een zonbeschenen grove den met elkaar communiceren. Dit zorgt voor een mooie afsluiting van een prachtige wandeldag door het domein van Veluwse schoonheid.

foto: Roel van Ekeris

HERFST HOGE VELUWEDAG

ZATERDAG 26 OKTOBER 1996

RESTAURANT RIJZENBURG

Aan de leden,

Op zaterdag 26 oktober 1996 zullen Hans en Jos Eggenhuizen een dia-serie vertonen onder de titel:

'Niet kijken maar zien'

Kijken naar de natuur is een kunst, maar niet iedereen die kijkt krijgt ook altijd iets te zien. Het waarnemen van planten en dieren moet vaak met veel moeite en doorzettingsvermogen worden verworven en in deze tijd lijkt het alsof velen deze kunst niet meer machtig zijn. We kijken wel, maar zien we ook wat?

Op deze dag staat niet het gesproken woord centraal, maar zal er door twee leden van de faunawerkgroep een dia-serie worden vertoond, opgeluisterd door prachtige klassieke muziek. U zult bijzondere landschappen de revue zien passeren evenals een groot aantal planten en dieren, waarvan het bestaan u tot nu toe onbekend was.

Twee mensen die de kunst van het zien al lange tijd verstaan zijn Hans en Jos Eggenhuizen. Beiden bezoeken al zo'n 25 jaar gewapend met fotocamera de Hoge Veluwe. Het fotografisch resultaat van hun vele zwerftochten kunt u op deze dag rustig bekijken. Kortom een dag die u niet mag missen.

Het programma van deze dag:

10.15 uur ontvangst in restaurant Rijenburg

10.30 uur aanvang van de voorstelling

11.15 uur koffiepauze

11.30 uur vervolg van de voorstelling

12.45 uur vertrek naar de Pampel voor de lunch

De 'vriendenlunch' kunt u bestellen door voor 19 oktober f 4,- p.p. over te maken op postgiro 2 999 180 t.n.v. Adm. Manifestaties Vrienden Hoge Veluwe, Rogakker 22, Lunteren, onder vermelding van: lunch op 26 oktober 1996

Na de lunch bestaat de mogelijkheid deel te nemen aan één van de excursies.

Het Bestuur wenst u een plezierige dag toe.

T.Smeets/J.Grool

THEMADAG GEOLOGIE EN GEOMORFOLOGIE VAN HET PARK

door dhr. J.C.L. van Doorn

ZATERDAG 16 NOVEMBER 1996 - PAMPEL

De Veluwe staat van oudsher bekend als een reliëfrijk deel van Nederland. Om een beeld te krijgen van het ontstaan van deze terreinvorm moeten we ongeveer 200.000 jaar terug in de tijd naar de voorlaatste ijstijd, het Saalien. In deze periode breidde een ijskap vanuit Scandinavië zich in zuidelijke richting sterk uit en bedekte de noordelijke helft van Nederland. Het landijs, het ijs- en sneeuwmeltwater maar ook de wind en stortbuien hebben voor een groot deel de huidige vorm van het Veluws landschap zoals we dat nu kennen bepaald. De spreker en excursieleider van 16 november is de heer Van Doorn, die aardrijkskunde heeft gestudeerd. Als leraar is hij werkzaam geweest in het onderwijs en als vrijwilliger bij het IVN. Na de dialezing en de lunch volgt er een fietsexcursie langs enkele bijzondere plekken in het park.

Het programma luidt:

10.15 uur ontvangst in de Pampel met koffie of thee

10.30 uur de dialezing

12.00 uur gelegenheid tot het gebruiken van de zelf meegebrachte lunch

12.30 uur vertrek vanaf de Pampel voor de fietsexcursie

Opgave voor 9 november bij M.T.M.Smeets, Hessenweg 31, 6718 TC Ede,
tel: 0318 - 618418, b.g.g. J.Grool, 0318 - 611251

Naam.....

Adres.....

Postcode/woonplaats.....tel:.....

datum..... handtekening.....

meldt zich met ...perso(o)n(en) (inclusief) ondergetekende aan voor de Themadag:
Geologie en geomorfologie van het park op 16 november 1996.

We kunnen in de Pampel ongeveer 45 personen ontvangen. Als dit aantal wordt overschreden, zullen de laatste meldingen afvallen. U krijgt dan voor 9 november bericht.

N.B. Als u de Schouw ongeschonden wilt bewaren, kunt u ook een briefje sturen.
De gele pagina's zijn dit keer vervallen!

V A R E N S

schoonheden uit het carboon

door Jan-Willem van Velzen

Driehonderd miljoen jaar geleden zag het landschap er totaal anders uit dan nu. Grote boomvarens en reuze paardestaarten domineerden het beeld. Sommige van de varens waren wel 30 meter hoog!

Tegenwoordig vinden we in de tropen nog wel varens die het tot boven de 15 meter schoppen. In Nederland komen dergelijke hoge exemplaren niet meer voor. Maar dat maakt ze zeker niet minder mooi. Wat varens aan bloemenpracht moeten missen wordt meestal ruimschoots gecompenseerd door het sierlijke blad.

Varenachtigen

Wolfsklauwachtigen, Paardestaarten en Varens behoren gezamenlijk tot de vaatcryptogamen. Al deze groepen zijn sporenplanten met wortel, stengel en blad. In de stengel lopen transportkanalen voor water en voedingsstoffen. De groep van Wolfsklauwachtigen kent behalve de Wolfsklauwfamilie ook de biesvarenfamilie. Deze laatste groep bestaat uit twee zeer zeldzame soorten waterplanten. We zullen ze dan ook verder niet bespreken. Ook de Wolfsklauwfamilie omvat uitsluitend bedreigde soorten. De Stekende wolfsklauw is het minst zeldzaam. De erop gelijkende Moeraswolfsklauw is ervan te onderscheiden door zijn kortere hoofdstengel en de naar boven gekromde bladeren aan de onderzijde van de stengel. Daarnaast kennen we de Grote wolfsklauw (met een gaffeltje als bloeiwijze) en de Kleine wolfsklauw (met een bosje als bloeiwijze). Alle vier soorten komen nog voor in Het Park.

Paardestaarten

De Paardestaartenfamilie is gemakkelijk te herkennen aan de onvertakte stengels, dikwijls omringd door kransen van zijtakjes.

Legopplantjes is een treffend synoniem voor deze planten. Een Paardestaart bestaat name-

lijk uit allemaal losse, in elkaar geschoven, stukjes. Uit elkaar halen is geen probleem, maar zo'n plantje in elkaar zetten, dat valt niet mee. Paardestaarten hebben een centrale holte in de stengel. Deze is veelal omringd door kleinere holtes. Aan het patroon van al die holtes kan een kenner zien welke paardestaart het is. Veel van onze steenkoollagen zijn de gefossiliseerde resten van reuze paardestaarten, boomvarens en tal van kleinere varenachtigen uit het Carboon. In het Geuldal bij Epen komen gesteenten uit deze periode aan de oppervlakte.

De geslachtsnaam *Equisetum* komt van *equus* (paard) en *seta* (staart). Tegenwoordig kunnen we ons die gelijkenis met de staart van een paard misschien niet meer zo voorstellen, maar vroeger werden de staarten der paarden gevlochten en geknoopt. Zo is de plantennaam al heel wat beter te begrijpen. Veel paardestaarten zijn rijk aan natrium, kalium, ijzer, mangaan, zwavel, kalk en magnesium. Daarnaast bevatten ze een hoog gehalte aan kiezelzuur. Dit wordt verkregen door *silicium* uit zand. De planten worden daardoor extra stug. Een bekende Paardestaart als Heermoes werd vroeger daarom als schuurmiddel gebruikt. Een andere Paardestaart dankt er zelfs zijn naam aan: Schaafstro. Het werd gebruikt voor het schuren van tin. Vandaar oude Nederlandse namen als schuurriet of kannewasser. De bekende kruidkundige Dodonaus schreef over de plant: 'De rauwe, harde steelen zijn bequaem om daer mede kannen ende alle andere tennewerck te reynighen, effenen ende glat te maken'.

Vanwege het hoge kiezelzuur gehalte in veel paardestaarten (vooral Heermoes) worden ze meestal door koeien gemeden. Paarden verdragen volgens een oude volkswijsheid de planten beter dan koeien, getuige het volgende versje:

'het paard z'n brood, de koe z'n dood'. Omdat Heermoes voor de boer een lastig onkruid is, noemt men het ook wel 'akkerpest'. In de volksgeneeskunde trekt men thee van de stengel. Deze thee wordt gebruikt als middel tegen nier- en blaasziekten, maar ook als maag- en hoestmiddel. Ook bij verwondingen wordt de plant aangewend. Volgens een oud bijgeloof zal degene die, door met de hand te graven, het einde van de wortel vindt, daar goud aantreffen. Gezien het feit dat de wortels meters lang zijn, is er tot op heden geen goudvondst gemeld.

Varens

De varens vormen verreweg de grootste groep binnen de vaatcryptogamen. In Nederland bestaat de klasse der varens maar liefst uit twaalf families. In tegenstelling tot Wolfsklauwen en Paardestaarten zijn hun bladeren meestal sterk ontwikkeld.

Een jong varenblad is helemaal opgerold en heet vanwege de vorm ook wel bisschopsstaf. Omdat U tijdens Uw wandeling een grote kans heeft om varens tegen te komen, zal ik deze groep wat uitgebreider bespreken.

Allereerst de bouw van een varen. Wat we boven de grond zien is eigenlijk alleen maar het blad. Dat blad sterft elk jaar weer af, terwijl de plant zelf als wortelstok overwintert in de grond. Varenbladeren noemen we ook wel 'veren'. Ze hebben een grote gelijkenis met de verfijnde veren van een vogel en de bisschopsstaf ontrolt zich als de veren van een horloge, zodat de vergelijking 'veer' grappigerwijs in meerdere betekenissen opgaat. Onder de grond bevindt zich de stengel van de plant: de wortelstok. Aan die wortelstok zitten weer worteltjes die water kunnen opzuigen uit de grond. Als de tijd er rijp voor is, kunt U onder een varenblad sporenhoopjes aantreffen. Soms zijn deze sporenhoopjes bedekt met een dun, beschermend vliesje: het indusium.

Voortplanting

De meest simpele manier van voortplanting is gewoon door het aangroeien van de wortelstokken. Op die manier zien we boven de grond

de hoeveelheid varenblad elk jaar toenemen. Dit noemen we vegetatieve voortplanting. Een ingewikkelder manier van vermeerdering is de generatieve voortplanting. Hierbij gaat de varen 'stroomen' met zijn sporen. Een groot (niet wetenschappelijk) verschil tussen sporen en zaden is dat er uit een spore eerst een soort hulplantje ontstaat. Het is zeg maar een tussenstadium, op weg naar de eigenlijke varenplant. Simpel gezegd: uit een kastanje groeit een kastanjeboom, maar uit een spore van een varen groeit niet direct een varenplant.

Als een spore op een goede plaats terecht komt en de omstandigheden gunstig zijn, kan de spore kiemen. Er vormt zich nu een hartvormig groen stukje loof: de voorkiem of het prothallium. Door het bladgroen kan het zichzelf voeden. De voorkiem is ongeveer een halve centimeter groot. Aan de onderzijde ervan ontstaan mannelijke en vrouwelijke voortplantingsorganen. Als het voldoende vochtig is, kan er iets wonderlijks gebeuren. Het vrouwelijk voortplantingsorgaan produceert dan appelzuur. Dit zorgt ervoor dat de spermatozoiden in actie komen. Ze zwemmen met z'n allen naar de eicel toe. Uiteindelijk zal slechts één van hen zorgen voor bevruchting. De bevruchte eicel en de jonge varenplant die er uit ontstaat, leven aanvankelijk op en van de voorkiem. Zodra de wortel zich echter heeft ontwikkeld, leeft de nieuwe plant zelfstandig en gaat de voorkiem ten gronde. De nieuwe varenplant kan vervolgens weer miljoenen sporen produceren! Dat moet ook wel aangezien het grootste deel van de sporen zo licht is, dat het door de luchtstromingen gemakkelijk meegevoerd wordt. Een klein deel van alle sporen bereikt de vaste bodem. Slechts enkele daarvan komen op een gunstige plaats terecht en hebben alle andere omstandigheden mee.

Herkennen van varens

Nu we de bouw en de voortplantingsgeschiedenis van de varens kennen, kunnen we eens gaan kijken naar wat kenmerken van de verschillende groepen. De Niervarenfamilie heeft de meeste algemene soorten in zich verenigd. Ze dankt haar naam aan het niervormig indusium

(beschermvliesje voor de sporen). Niet alle soorten uit deze familie hebben echter een indusium. Het beste kenmerk van deze varenfamilie is dat de veren aan de basis telkens vijf of meer vaatbundels hebben. Om dit te zien moet U uiteraard de stengel doorsnijden.

Twee zeer algemene niervarens zijn de Smalle en de Brede stekelvaren. Beide soorten komen voor in Het Park. In tegenstelling tot de egaal bruine kafschubben van de Smalle stekelvaren heeft de Brede stekelvaren een donkerbruine middenstreep over de eveneens lichtbruine kafschubben. Kafschubben zijn kleine bruine vliesjes aan de voet van de bladsteel en aan de wortelstok. Stekelvarens treft men dikwijls aan in naaldbossen.

De Mannetjesvaren

Ook de algemene Mannetjesvaren behoort tot de Nierfamilie. Daarmee heeft U meteen een

goed kenmerk dat hem onderscheidt van de sterk gelijkende Wijfjesvaren, die tot de Wijfjesvarenfamilie behoort. Het indusium van de Mannetjesvaren is niervormig, dat van de Wijfjesvaren komvormig. De beide soortnamen stammen nog uit een oud volksgeloof. Vroeger dacht men namelijk dat beide varens één soort waren. De één was dan het mannetje, de ander het wijfje.

Reeds vóór Christus wisten de Grieken dat de Mannetjesvaren geneeskracht bezat. Eeuwenlang is hij gebruikt als een probaat middel tegen lintworm. Een Franse arts uit de achttiende eeuw bereidde een geneesmiddel uit deze varen volgens een geheim recept. Hij heeft er goede zaken mee gedaan en had zelfs de Franse regering tot klant. Als afdrijfmiddel tegen ingewandstoornissen wordt de wortel ook nu nog wel gebruikt. De heilzame werking zit in de filixzuren. Hier wijst ook de weten-

Een landschap uit het steenkooltijdperk naar een plaat van Potonié. Links voor een Lepidodendron, die tot de Wolfsklauwachtigen behoort.

schappelijke naam op: *Dryopteris filix-mas*. Zelf experimenteren moet ten eerste worden afgeraden daar vergiftigingen niet ondenkbaar zijn.

Eikvaren en Dubbelloof

De Eikvaren is één van de weinige varens die hartje winter nog staat te pronken met zijn groene blad alsof er niets aan de hand is. Een tweede bijzonderheid van deze varen is dat de sporenhoopjes onder het blad geen zichtbare bescherming genieten. Bij vrijwel alle varens worden de sporenhoopjes namelijk beschermd door het indusium of door een opgerolde bladrand. Verder is het opvallend dat de sporenhoopjes door het blad heen schijnen. Je kunt dus aan de bovenkant van het blad zien of er van onder sporenhoopjes zitten! Zoals de naam al aangeeft, is hij vaak te zien bij eiken. Vanwege de zoet smakende wortelstok noemt men deze varen ook wel 'wild zoethout'. Die wortelstok is volgens de volksgeneeskunde een uitstekend middel tegen hoesten. De vele worteltjes aan de wortelstok bezorgden de Eikvaren zijn wetenschappelijke geslachtsnaam: *Polypodium*, wat zoveel betekent als 'met veel voetjes'.

Het Dubbelloof lijkt zo op het eerste gezicht wel wat op de Eikvaren. Allebei de varensoorten hebben enkele geveerde bladeren. De sporen van het Dubbelloof liggen echter langwerpig gegroepeerd terwijl ze bij de Eikvaren in kleine ronde hoopjes gerangschikt zijn. Het Dubbelloof dankt haar naam aan de twee typen bladeren die ze vormt. De plant vormt steriele bladeren (waar geen sporen op worden gevormd) en fertiele of sporenvormende bladeren. De fertiele bruine bladeren staan rechtop in het centrum van de krans van steriele, groene bladeren. Die groene bladeren doen weliswaar niet aan sporenverspreiding, ze zorgen wel voor de fotosynthese van de varen. Dubbelloof houdt van vochtige, voedselarme grond. Het is daarom vooral te vinden in greppels en aan slootkanten.

David en Goliath

Eén van de meest bekende varens is de

Adelaarsvaren. Deze 'Goliath' onder de Nederlandse varens is ook één van de meest algemene. Hij mijdt kalkrijke grond en geldt in het algemeen als indicator van wat ouder bos. De manshoge Adelaarsvaren is in zijn geheel giftig voor mens en dier, vooral de sporen. Gelukkig produceert hij maar weinig sporen. Hij plant zich voornamelijk voort door de wortelstokken, of om het mooi te zeggen: vegetatief. Het is wonderlijk je te realiseren dat de meeste dieren weten dat die varen niet goed voor ze is. Koeien, schapen, reeën en konijnen, ze mijden hem allemaal tijdens hun dagelijkse maaltijd. Zo kun je aan de hand van vraatsporen een beetje inschatten of een plant al dan niet giftig is. In tegenstelling tot wat men vaak denkt, wijst de naam niet op de grootte van de varen. Als je het blad aan de voet schuin doorsnijdt, kun je met een portie fantasie er de dubbele adelaar uit het Oud-Germaanse wapen in herkennen. Het patroon wordt veroorzaakt door de rangschikking van de vaatbundels. Op de Franse Berg kunt U deze varen massaal vinden. Ook de kleinste landbewonende varens zijn op De Hoge Veluwe te vinden. Het zijn twee zeldzame soorten die behoren tot de Addertongfamilie. Ze zijn allebei ongeveer tien centimeter hoog en daardoor tamelijk onopvallend. De Addertong is een beetje een Aronskelkachtig varentje. Hij heeft slechts één blaadje, dat ongeveer is. Het tweede blad is omgebouwd tot een tongvormig orgaan. Dit orgaantje brengt de sporen voort. De Gelobde maanvaren is enkelvoudig geveerd en heeft evenals de Addertong een wat dikker blad dan de overige varens. Ook hier is het tweede blad weer omgevormd tot het sporendragende blad. Het ziet eruit als een soort twijgje van een boom, vertakt dus.

Lang levende varens

Gedroogd werden varens vroeger door mensen met reuma wel gebruikt als vulling voor kussens en matrassen. Helemaal begrijpen deed men die sporenplanten echter niet; men vond het maar vreemde dingen. Reeds in de oudheid was het mensen al opgevallen dat de varens qua leefwijze sterk afweken van de gewone planten.

Wolfsklauwen

Het lag voor de hand om de varens onder te brengen in het rijk van de Zwarte Kunst. Daar maakte Satan veelvuldig gebruik van de bijzondere eigenschappen van deze planten. Ze stelden hem in staat allerlei duivelskunsten uit te voeren. Varens hadden echter ook goede eigenschappen, zo wist men. De mensen uit die tijd vonden het dan ook bijzonder prettig als er dicht bij hun huis varens groeiden. Men was er namelijk van overtuigd dat ze zouden beschermen tegen blikseminslag, brand of andere rampen.

Als je het zaad van de Wijfjesvaren in je schoenen kreeg, zou je onzichtbaar worden. Het zaad van de Wijfjesvaren werd veel gezocht, maar nimmer gevonden, zodat niemand de proef op de som kon nemen. Ook de Mannetjesvaren dichtte men bijzondere eigenschappen toe. Onze voorvaderen geloofden dat hij op de langste dag van het jaar bloeide. Ook meenden zij dat hij niet overdag, maar 's nachts om twaalf uur bloeide. Op dat moment ontstond het varenzaad. Ook dit zaad heeft men nooit kunnen vinden. Waarschijnlijk had één of andere heks of tovenaar het zorgvuldig in het bos verstopt, zo meende men.

Wie echter zo gelukkig zou zijn het toch te vinden, zou daarna levenslang beschermd zijn tegen alle aardse ellende. Wat jammer dat Het Park op 21 juni 's nachts om twaalf uur gesloten is.....

RONDE AANSCHOUW

DEEL HOGE VELUWE AFGESLOTEN VAN- WEGE DE BRONSTTIJD VAN DE EDEL- HERTEN

Van 9 september t/m 4 oktober is een deel van het Nationale Park gesloten om de bronst (paring) van de edelherten ongestoord te laten plaatsvinden. Het afgesloten deel is in het terrein duidelijk met borden aangegeven. De fietspaden blijven vrij toegankelijk. De gemarkeerde rondwandelingen door de Plijmen (wit 8.5 km) en de Franse Berg (blauw 2.7 km) zijn gestremd.

WILD ZIEN IN DE BRONSTTIJD

Bij de volgende wildobservaties is doorgaans aan het eind van de middag en in de avond wild te zien: Koeverbos, Nieuwe Plijmen, Wildbaanweg en Bosje van Staf. Om een ieder zoveel mogelijk van de bronst te laten genieten is het nodig het wild niet te verstoren door middel van onnodig lawaai. Wij verzoeken u bij de wildobservaties de nodige stilte te betrachten! Omdat er bij sommige wildobservaties slechts een beperkt aantal plaatsen is verzoeken wij onze vaste bezoekers ook toevallige passanten de gelegenheid te geven via de kijkgaten het wild te laten observeren.

NATUURWANDELING MET EEN GIDS

Op de woensdagen in september en op alle dagen in de herfstvakantie worden er wandelingen georganiseerd van het bezoekerscentrum de Aanschouw. Aanvang 13.30 uur; duur ca. 2 uur. De wandelingen worden geleid door deskundige gidsen van de Vrienden van de Hoge Veluwe. De deelname is gratis.

BRONSTWANDELINGEN

Van 7 september t/m 6 oktober worden er dagelijks bronstwandelingen gehouden vanaf de Aanschouw. Aanmelding vooraf is noodzakelijk tel: 0318-591627. Deelname is gratis. Maximaal 20 deelnemers per wandeling. Deskundige gidsen van de Vrienden van de Hoge Veluwe nemen u mee naar een observatiehut om van de bronst van de edelherten te genieten.

GRATIS BUSVERVOER OP DE HOGE VELUWE

Bezoekers van de Hoge Veluwe kunnen binnen het Nationale Park gratis gebruik maken van bus 110 van Midnet. Deze bus verbindt de ingangen Hoenderloo en Otterlo met het centrum van het park.

FOTO-EXPOSITIE OP DE HOGE VELUWE

In de filmzaal van het bezoekerscentrum is in de maanden september, oktober en november een expositie van de leden van de fotowerkgroep van de Vrienden van de Hoge Veluwe ingericht. De 25 opnames geven een beeld van de schoonheid van de herfst.

NAAST WITTE FIETSEN OOK FIETSEN TE HUUR

Dit jaar is het mogelijk fietsen te huren op de Hoge Veluwe. Daarnaast blijven de witte fietsen gratis beschikbaar als in voorgaande jaren. Wie de hele dag een fiets wil hebben kan een fiets huren. Dit kan individueel en in groepsverband. Er zijn verschillende soorten fietsen. De fietsenverhuur vindt plaats achter het restaurant De Koperen Kop. Inlichtingen en reserveringen via bezoekerscentrum, tel: 0318-591627, fax 0318-592248.

ZELDZAME SLAGENAREND OP DE HOGE VELUWE GEZIEN

In het centrale deel van de Hoge Veluwe verblijven sinds medio juli twee slangenarenden, die soms samen, soms alleen te zien zijn. De slangenarend is een zeer zeldzame dwaalgast, die slechts sporadisch naar Nederland komt. Op de Hoge Veluwe is deze roofvogel voor het laatst in 1967 waargenomen. De slangenarend is een kleine arend, de onderzijde licht van kleur, de keel en bovenborst donkerbruin. Mannetjes en vrouwtjes zijn gelijk van kleur. De slangenarend is bijna 1½ maal zo groot als een buizerd. Zijn voedsel bestaat uit reptielen, zoals slangen en hagedissen. Hun aanwezigheid is geen bedreiging voor de reptielenstand. Zij worden vaak waargenomen boven het Reemster- en Deelense Veld.

Peter Eleveld
afd. voorlichting en educatie
tel: 0318 - 591627

RECREATIEONDERZOEK DE HOGE VELUWE

door Roland Peltzer

In het artikel van de Voorjaarschouw met een weergave van mijn gesprek met de heer Bruning, directeur van De Hoge Veluwe, heb ik reeds vermeld dat de resultaten van een onderzoek van De Koperen Kop en een onderzoek naar het tijd- en ruimt patroon van bezoekers aan De Hoge Veluwe binnenkort zouden worden gepresenteerd. Op 27 maart j.l. was dat zover en werd door de onderzoekers ingegaan op het onderzoek en de gevonden resultaten.

De heer Ir. A.J.M. Slijkerman gaf een toelichting op het onderzoek, weergegeven in het rapport 'Monitoring De Hoge Veluwe: Restaurant De Koperen Kop in 1995' en de heer Ir. M. Jansen hield een inleiding over het onderzoek, vermeld in het rapport 'Het recreatief gebruik van Het Nationale Park De Hoge Veluwe: Een onderzoek naar het tijd-ruimtegedrag van bezoekers in 1995'.

Omdat de ruimte in De Schouw te beperkt is om uitgebreid op beide onderzoeken in te gaan, geef ik slechts enkele van de bevindingen weer en wordt er niet ingegaan op de inleiding van Professor Dr. A.G.J. Dietvorst van de Landbouwniversiteit Wageningen.

Wat betreft De Koperen Kop is de waardering van het bezoek over de kwaliteit van het restaurant in het algemeen, de kwaliteit van de produkten en de diversiteit van het assortiment duidelijk gestegen. Ook de verbouwing wordt zeer gewaardeerd. Het spreekwoord 'de liefde (van de man) gaat door de maag, blijkt dus ook opgeld te doen voor Het Park. Ook de waardering voor de service van het bedienend personeel is toegenomen en het overgrote deel van het bezoek is tevreden met het self-servicesysteem. Wel vindt nu een groter deel van het bezoek de prijzen te hoog. Hoewel het restaurant door mensen van alle leeftijden wordt bezocht, is de leeftijdscategorie van 30 tot 50 jaar toch oververtegenwoordigd. Zo'n drie-

kwart van de bezoekers is al vaker in Het Park geweest en het zijn vooral de bezoekers die regelmatig komen die ook het restaurant bezoeken.

De directeur van Het Park, de heer Bruning, was uiteraard in zijn nopjes met de resultaten; hij verzekerde het gehoor desondanks alert te blijven. De keuze voor een verbouwing van het restaurant (en niet te kiezen voor nieuwbouw) was blijkbaar een goede geweest. Verder vindt hij het belangrijk om het functioneren van het restaurant en de mening van de bezoekers daarop te blijven volgen. Op de klachten van veel bezoekers dat de prijzen te hoog zijn is dan ook gereageerd door de prijzen van thee en limonades te verlagen.

Het tijd-ruimtegedragsonderzoek is uitgevoerd met behulp van de dagboekmethode. Bezoekers werd verzocht een dagboekje bij te houden over hun activiteiten in zowel tijd als ruimte. Bezoekers zijn relatief hoog opgeleid. Bijna 40% heeft een leeftijd hoger dan 50 jaar, terwijl ca. de helft van het bezoek in de leeftijdscategorie 30-49 jaar valt. Een groot deel van het bezoek komt vanuit de min of meer directe omgeving van Het Park. Ruim 40% komt namelijk van binnen een straal van 15 kilometer rond Het Park en vooral de ingang Hoenderloo trekt verhoudingsgewijs een groot deel van de bezoekers.

Per dag komen er in het voorseizoen gemiddeld 4.500 bezoekers, in het hoogseizoen 3.000 en in het naseizoen zo'n 5.000. Hoewel het jaarbezoek op dit moment geschat wordt rond de 650.000 personen, veronderstelt de onderzoeker (op basis van de telgegevens) dat dit wel eens rond de 1 miljoen personen kan liggen. Op piekdagen wordt Het Park door ca. 6.000 tot 7.000 personen bezocht. De bezoekers aan Het Park komen vroeg uit de veren. Zo'n 50% van het bezoek is al voor 12.00 uur aanwezig. Voor

het vervoer kiest een behoorlijk deel nog altijd voor comfort, ofwel voor de auto. 40% gaat in het voor- en naseizoen met de auto Het Park binnen. In het hoogseizoen ligt dat aandeel aanzienlijk lager. Zowel te voet als op de fiets komt ca. 20% van het bezoek naar Het Park.

Binnen Het Park wordt vooral de fiets en de auto als vervoermiddel gebruikt, zo'n 40% gebruikt de fiets en 20% de auto en de rest van het bezoek wandelt. Fietsers zitten ca. 1 à 1½ uur op hun vervoermiddel en zijn overal in Het Park te vinden. De witte fietsgebruikers blijven wat meer in het centrum van Het Park. Bij grote aantallen bezoekers zijn vooral de fietsers negatief over de drukte en worden fietspaden al snel als te smal ervaren. Wandelaars brengen zo'n uur al wandelend in Het Park door. Vooral de verbindingspaden in het centrum tussen de diverse voorzieningen worden het meest gebruikt. Wandelaars klagen minder vaak over ervaren drukte dan de fietsende bezoekers.

Geconstateerd wordt dat de meeste bezoekers in het noordelijk deel van Het Park blijven. Vooral fietsers en wandelaars kiezen hun route zelf uit, waardoor er een zeer gevarieerd routepatroon ontstaat.

De infrastructuur van Het Park wordt als zeer positief beoordeeld, alleen over de breedte van de fietspaden is men niet altijd tevreden.

De voorzieningen die de meeste bezoekers trekken zijn het Bezoekerscentrum/Museonder, het Kröller-Müller Museum, De Koperen Kop en het jachthuis Sint Hubertus. Gemiddeld komen daar op een dag meer dan 1.800 personen op af.

De gemiddelde verblijfsduur in Het Park bedraagt 3 uur, maar per voorziening blijft men niet langer dan 1 uur. Hoewel de bezoekers vaak wel dezelfde voorzieningen bezoeken, is de volgorde waarop dat gebeurt heel verschillend.

De heer Bruning gaf aan dat afsluiten van delen van Het Park voor de auto niet aan de orde is. Wel wordt de buslijn Otterlo-Hoenderloo gehandhaafd, plus de busverbin-

ding met Arnhem en verder wordt een aansluiting gerealiseerd van de fietspaden in Het Park met die buiten Het Park. Hiermee kan wellicht het autogebruik verder worden teruggebracht. Het Bezoekerscentrum is volop in beweging en ook in het Museonder worden aanpassingen aangebracht. De nieuwe Landschappentuin wordt (en is inmiddels) heropend door de Commissaris der Koningin, de heer J. Terlouw. De witte fietsen blijven qua aantal gehandhaafd, al wordt de helft vervangen. Het aantal huurfietsen wordt uitgebreid en in kwaliteit verbeterd. Gezien de herkomst van de bezoekers zal de aandacht vooral worden gericht op de bewoners van Gelderland, de verblijfsrecreatie in de omgeving en op het westen van het land.

Drie Berkebomen

*Op de hei staan drie berkebomen
stilletjes voor zich uit te dromen
zwak en grijs
oud en wijs*

*Aan hun scheefgegroeide stammen
groeien vele berkezwammen
bruin met geel
zacht fluweel*

*Zij verstoren de dromen
van d'oude berkebomen
die kreunen
en steunen*

*Omdat ze heel goed weten
dat hun stam
door zo'n zwam
geheel wordt opgegeten.*

Leni Meijer

HET REUZENHERT

(deel 2)

door: J.G.Trapman

In de vorige aflevering zijn een aantal algemene zaken de revue gepasseerd. We zagen welke algemene factoren op het uitsterven van een diersoort van invloed zijn. Ook is nader stil gestaan bij de ouderdomsbepaling van fossielen.

In dit tweede deel zal het reuzenhert zelf worden behandeld, want daar gaat het in dit artikel uiteindelijk om. Tevens zal worden getracht een antwoord op de vraag te krijgen of het reuzenhert dat inmiddels reeds lang is uitgestorven en het edelhert dat nog steeds in ons midden is, elkaar in het grijze verleden wellicht hebben ontmoet.

Ontwikkeling

De voorouders van het reuzenhert leefden in het Pleistoceen. Dit is een periode van ca 2,5 miljoen jaar, waarin ijstijden en warmere perioden (interglacialen) elkaar afwisselden. In de loop van de evolutie zijn de afmetingen toegenomen, vooral het gewei, maar daarover straks meer. Het was het grootste hert dat ooit op aarde heeft geleefd. De naam reuzenhert dankt het aan het feit dat het gewei naar hedendaagse begrippen reusachtige afmetingen had. Ze kwamen voor van Europa tot in China.

Een bijzonderheid is het feit dat de schedels van de vrouwelijke reuzenherten, de 'reuzenhindes', aanzetten voor een gewei droegen. Het gebit van het reuzenhert wijst erop dat het dier geen graseter bij uitstek was, maar vooral kruiden, bladeren en takken at, hetgeen overeenkomt met het steppenachtige milieu waarin deze dieren leefden. Door stuifmeelonderzoek is overigens vastgesteld dat de veel koudere toendravlakten destijds begroeid waren met een plantje, de *Dryas*, die wij zilverwortel noemen. Deze zilverwortels hebben plaats gemaakt voor berkenbossen en later ook denbossen, waaruit kan worden geconcludeerd

dat een warmere periode intrad. De permanent bevroren ondergrond verdween. Dat was ca 10.000 v. C. Zie in dit verband ook mijn opmerkingen inzake de Usselolaag, zoals in deel 1 van dit artikel nader uiteengezet.

Reuzengewei

De grootste geweien die van het reuzenhert zijn gevonden hebben een spanwijdte van ca. 3,70 meter en wegen ca. 40 kg, hetgeen overeenkomt met ca. 1/7e deel van het totale lichaamsgewicht. Om dit te kunnen dragen zullen zeer stevige spieren nodig zijn geweest.

Uitgaande van een totaal lichaamsgewicht van ruim 300 kg en een schofthoogte van 2,0-2,5 meter kan het reuzenhert ondanks deze afmetingen, toch gracieus worden genoemd. Ter vergelijking, het hedendaags edelhert heeft een schofthoogte tot 1,4 meter en weegt in volwassen staat tot ca. 190 kg.

Het gewei werd jaarlijks afgeworpen en door een nieuw gewei vervangen. De aangroei in het voorjaar bedroeg tenminste 1 cm per dag.

In het Museonder kunnen we thans een gewei van een reuzenhert bewonderen. Maar we kunnen hiervoor ook terecht in het Natuurmuseum West-Overijssel te Zwolle. Dit museum herbergt een schedel, waarvan het gewei een spanwijdte heeft van 417 cm. Het is daarmee, voorzover bekend, het grootste ter wereld. Laat deze afmeting maar eens goed tot u doordringen. U kunt daartoe natuurlijk genoemde musea bezoeken. Maar u kunt ook dichter bij huis blijven, door de maat in uw eigen huiskamer op te nemen. Over het resultaat zult u verstand staan.

Het buiten proporties uitgroeien van bepaalde lichaamsdelen van een dier wordt 'monstruositeit' genoemd. Want hoe mooi en imposant het gewei ook was, het was natuurlijk onhandig groot.

Een groot edelhertgewei van de Veluwe lijkt nietig tussen de stangen van het gewei van het Reuzenhert. foto: Dick van den Hoorn

Hoe zag het reuzenhert er verder uit

Als we ons een voorstelling willen maken van het reuzenhert, dan kunt u bladeren in het in oktober 1993 verschenen boek van Rien Poortvliet genaamd 'Aanloop'. Ook de bij dit artikel opgenomen afbeelding laat de enorme omvang van het gewei goed tot uitdrukking komen. Je kunt je voorstellen dat het dier uit zijn evenwicht raakt, indien de stangen niet tegelijkertijd worden afgeworpen. De huidige eland is echter ook een goed voorbeeld, hoewel dit dier kleiner is. Reuzenherten worden ook wel 'Ierse Reuzenelanden' genoemd, hoewel elanden en reuzenherten niet aan elkaar verwant zijn. De geweien lijken echter wel sterk op elkaar en ook komt de bouw sterk overeen. Beiden hebben een schoffelgewei. Dat van de eland heeft echter een spanwijdte van ca 2 meter, terwijl dat van het reuzenhert ca 3,70 meet, zoals eerder uiteengezet. Het verschil in afmeting is derhalve zeer groot.

Elanden zijn thans de grootste herten die op aarde leven, reuzenherten waren dit vroeger. Elanden kwamen vroeger ook in ons land voor, zoals uit botvondsten bij Dorestad (thans Wijk bij Duurstede) is gebleken. De laatste zekere

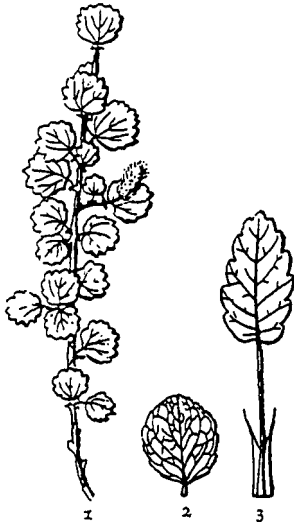
vermelding van elanden in Nederland dateert van 24 november 944. Die melding betreft een jachtakte. Keizer Otto de Eerste, koning van de Oost-Franken, geeft daarin Bisschop Balderik van Utrecht toestemming om o.a. op het voormalig eiland van Vollenhove in de Kop van Overijssel te jagen op edelherten, bruine beren, everzwijnen en elanden. Tegenwoordig kunnen we geïmporteerde elanden in ons land gadeslaan, zoals in de Oostvaardersplassen en het Natuurpark Lelystad.

Keileemputten

In Ierland zijn in 1866 en 1867 een groot aantal skeletten gevonden in keileemputten. Dit bleken allemaal mannelijke dieren te zijn met gigantische geweien. (de herten leefden gescheiden van de hinden zoals het huidige edelhert). Uit onderzoek is gebleken dat deze putten vroeger dicht begroeid waren met waterplanten, zoals kranwier en fonteinkruid. Het ligt dan ook voor de hand om te veronderstellen dat deze dieren met dergelijke topzware geweien uit hun evenwicht raakten, wanneer ze bij deze putten wilden drinken.

Het reuzenhert sterft uit

Mede als gevolg van de wijzigingen in het klimaat (het werd warmer) en milieu (er kwam bos) is het reuzenhert uitgestorven. Misschien hebben voedselconcurrenten of ziekten hierbij een grote rol gespeeld. De overgebleven, nog onbeboste en open steppengebieden, werden steeds kleiner. Hier leefden ook de roofdieren als wolven en grottenleeuwen. Door de toenemende bebossing werd het vluchten steeds meer bemoeilijkt, zodat verhoogde predatiedruk wellicht het uitsterven heeft doen bespoedigen. Daarenboven kwam de bejaging door de mens, zoals reeds eerder genoemd. Deze prehistorische mens wordt archeologisch ingedeeld bij het Paleolithicum of Oude Steentijd en geologisch in het tijdvak Pleistoceen (zie tabel bij deel 1). (NB : Prehistorie betekent letterlijk 'vóór de geschiedenis', d.i. het tijdperk vóór het geschreven woord. Met het ontstaan van het geschreven woord, in Nederland bij de komst van de Romeinen, vlak voor het begin van onze jaartelling, ontstaat pas geschiedenis). Met het reuzenhert zijn ook de mammoet en wolharige neushoorn uitgestorven, die ook

Karakteristieke steppeplanten uit de IJstijd van Midden-Europa: dwergberk (*Betula nana*; 1), dwergwilg (*Salix herbacea*; 2) en zilverwortel (*Dryas octopetala*; 3)

reeds voor de Neandertalers (60.000-35.000 v. Chr.) de belangrijkste jachtbuit vormden. De laat-paleolitische jagers leefden evenals de Neandertalers in ronde tenten, waarvan de randen aanvankelijk met mammoetbeenderen en later met grote stenen werden verzwaaard.

Reuzenhert en Edelhert

Het reuzenhert is uitgestorven, terwijl het edelhert nog steeds in de vrije natuur te bewonderen is. Van het edelhert is bekend dat het in gematigde streken leefde (en gelukkig nog leeft), dus evenals het reuzenhert geen voorkeur voor een extreem koud klimaat had. Op de toendra's leefden dieren die zeer goed aan het koude klimaat waren aangepast, zoals bijvoorbeeld de (wolharige) mammoet. Op de steppen leefden de wat 'warmere' ijsstijdieren, als reuzenhert en steppewisent.

Interessant is nu de vraag of het uitgestorven reuzenhert en het edelhert elkaar ooit hebben ontmoet. Voor de beantwoording van deze vraag zullen we dus moeten nagaan gedurende welke periode het reuzenhert en het edelhert in ons land leefden. Zoals reeds eerder opgemerkt leefde het reuzenhert in de periode 75.000-10.000 v. C. Maar wanneer kwamen de edelherten? Van de oudste vondst van het edelhert in ons land is de ouderdom op ongeveer 250.000 jaar gesteld, dus lang voor het reuzenhert op aarde verscheen. Deze vondst werd in de jaren twintig gedaan bij het dorp Neede in de Gelderse Achterhoek en wel in een kleiafgraving.

Deze tijd staat aan het begin van de voorlaatste ijstijd, het 'Saaliën' of 'Riss', die ca. 250.000 jaar v. C. begon. Tijdens deze derde IJstijd, die duurde van ca. 250.000-180.000 jaar geleden, bereikte het ijs ons land tot ongeveer de lijn Haarlem-Nijmegen. Onder deze gigantische ijskap was leven uiteraard onmogelijk. De aanwezige dieren, waartoe op grond van de gedane vondst en de klimaatsvoorkeur, ook het edelhert behoorde, verspreidden zich in zuidelijke richting. Tijdens de vierde of laatste IJstijd die ongeveer 100.000 jaar geleden begon heeft het ijs ons land niet meer bedekt, zoals reeds eerder opgemerkt. Dan verschijnt het reuzenhert

ten tonele in de wat gematigder streken, waar ook het edelhert leefde. Het is dus niet denkbeeldig dat beide dieren elkaar hebben ontmoet. Het edelhert heeft de 'tand des tijds' doorstaan en zich ontwikkeld tot de huidige verschijningsvorm, waarbij aan het einde van het Pleistoceen het gewei bijna identiek is aan het recente gewei. Het reuzenhert verloor deze strijd en verdween. 'Hier al op dit aertrijck sijn sij ghesien nooit weer'.

Met deze constatering wil ik dit artikel besluiten, in de hoop dat hiermede een tipje van de

sluier die Prehistorie heet is opgelicht. Een tijd waarin geen geschreven woord bestond en wij dus zijn aangewezen op vondsten die ons dank zij de moderne wetenschap in staat stellen om het leven uit die tijd te reconstrueren.

Resteert tenslotte een bijzonder woord van dank aan de heren dr T.C.M. Kemperman, conservator van het Natuurmuseum West-Overijssel te Zwolle en G. Beersma, collectiebeheerder en educatief medewerker van genoemd museum, voor hun bijdragen aan en kritische beoordeling van dit artikel.

MEDEDELINGEN VAN DE PENNINGMEESTER

In deze rubriek wordt u periodiek op de hoogte gehouden van financiële ontwikkelingen die voor u van belang zijn, zoals u ook in voorgaande Schouwen hebt kunnen lezen.

1. Integratie Bomenfonds en Vereniging van Vrienden

Het Bomenfonds is zoals bekend ondergebracht in de Stichting Bomenfonds de Hoge Veluwe, die daartoe op 27 december 1976 is opgericht, nadat in dat jaar een grote storm over de Hoge Veluwe had geraasd, die veel schade heeft veroorzaakt. Veel leden hebben toen spontaan een gift gegeven, die echter in de meeste gevallen door de Vereniging is ontvangen. Stichting Bomenfonds zelf heeft dus nooit de beschikking gehad over alle ingezamelde geldmiddelen, aangezien genoemde Stichting pas aan het einde van dat jaar werd opgericht. Hiervoor in de plaats kwam een rentedragende vordering van de Stichting op onze Vereniging. Stichting Bomenfonds kent ook geen leden, doch alleen een bestuur dat gevormd wordt door het Dagelijks Bestuur van onze Vereniging. Om een aantal praktische redenen heeft het Dagelijks Bestuur in samenspraak met het Algemeen Bestuur van onze Vereniging besloten het Bomenfonds zelf vanaf medio 1996 onder te brengen bij de Vereniging en van daaruit op de gebruikelijke wijze verder te exploiteren, uiteraard met behoud van dezelfde doelstelling. Deze luidt: "het kopen of doen aankopen van bomen voor aanplant op het terrein van het Nationale Park de Hoge Veluwe, alsmede het beschikbaar stellen van middelen t.b.v. educatieve doeleinden." In concreto betekent dit een formalisering van de bestaande situatie. Stichting Bomenfonds is vervolgens op 1 juli j.l. opgeheven.

Bijkomend voordeel voor u is dat het Fonds zelf thans onderdeel uitmaakt van de jaarrekening van onze Vereniging, die jaarlijks door de Algemene Ledenvergadering dient te worden goedgekeurd, dit in tegenstelling tot Stichting Bomenfonds die geen leden kende, hoewel de jaarrekening van deze Stichting zelf telkenjare voor de goede orde wel aan u ter goedkeuring is voorgelegd. Vanaf 1996 zullen in het jaarverslag van onze Vereniging de inkomsten en uitgaven van het Bomenfonds afzonderlijk worden gespecificeerd.

Stichting Bomenfonds ontving jaarlijks in dank enige giften. Dit is thans niet meer mogelijk aangezien deze Stichting niet meer bestaat, als hiervoor nader uiteengezet. Ik verzoek u daarom beleefd in voorkomende gevallen deze giften aan onze Vereniging te willen overmaken met als omschrijving Ogift Bomenfonds O, zodat deze giften ook in de toekomst aan dit Fonds ten goede blijven komen.

2 Korting op jaarkaart voor het Park

Het blijkt in de praktijk dat niet alle leden weten dat zij na een jaar lidmaatschap van onze Vereniging in aanmerking komen voor een korting bij de aanschaf van een jaarkaart voor het Park. Deze korting bedraagt Fl. 15 per persoon incl. auto of Fl. 5 per persoon zonder auto. U gelieve in deze zelf vroegtijdig contact op te nemen met de ledenadministratie indien u in aanmerking komt voor een korting en deze nog niet aan u is verleend.

Met vriendelijke groet,
Jan Trapman RA
Penningmeester

VELUWS HERT 50 JAAR

door Roland Peltzer

De Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert viert dit jaar haar 50-jarig bestaan. Is dat iets bijzonders, zult u zich wellicht afvragen. Ja, dat is het! Ik ga er vanuit dat velen onder de lezers van de Schouw de Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert kennen en er misschien ook lid van zijn. Voor degenen die deze vereniging niet kennen is het de moeite waard daar wat meer over te weten.

Historie

Vlak na de Tweede Wereldoorlog stak een aantal jagers de koppen bij elkaar om te overleggen hoe de wildstand op de Veluwe, na de desastreuze oorlogsjaren, weer op peil gebracht kon worden. Daarbij ging het dan vooral om het edelhert. De stand was sterk gedecimeerd, stroperij eiste zijn tol en ook de afschotregeling was onvoldoende. Er was een gezamenlijke inspanning nodig om de stand weer op het oude peil terug te brengen en te

handhaven. Daarvoor was een goed beheer van de grofwildstand natuurlijk van essentieel belang. Besloten werd om een vereniging op te richten die zich ten doel stelde om de plaats van het edelhert in Nederland veilig te stellen en een goed en verantwoord beheer te garanderen, o.a. door een goede wettelijke afschotregeling en bestrijding van stroperij.

Het initiatief werd genomen door jagers. En natuurlijk speelde daarbij een stuk eigenbelang. Geen edelherten, dan geen hertenafschot. Maar, niet vergeten mag worden dat er wel degelijk ook een grote betrokkenheid was om het edelhert, ons grootste levende natuurmonument in Nederland, te behouden als een in het wild levende diersoort. En zonder die betrokkenheid zouden er nu waarschijnlijk helemaal geen edelherten meer in ons land zijn. Hoewel dus niet alléén jachtbelangen een rol speelden, stond het afschot wel centraal. In eerste instantie werden als leden alleen toege-

laten eigenaren, pachters en medepachters van grofwildjachten op de Veluwe. Het betrof dus in aanvang een behoorlijk exclusieve club.

Men dacht toen anders over het beheer dan momenteel. Er was minder kennis, men had andere inzichten en ideeën. Het past ons niet om daar wat denigrerend over te

*Jachtopzieners met trofeeën.
foto G.J. van Heek*

doen. Men dacht het toen goed te weten, volgens de toen geldende regels en normen. Bijvoederen en het verstrekken van krachtvoer was toen heel normaal. Het gewei werd gezien als resultante van een groot aantal factoren zoals een goed leefmilieu, voldoende en kwalitatief hoogstaand voedselaanbod, erfelijke eigenschappen e.d. Daarom lag de nadruk ook bij de jacht op het gewei (als trofee) en het aantal punten dat dit kon opleveren. De waardering van de trofee naar brons, zilver en goud, maar ook de classificatie naar a,b,en c-herten zijn daarvan nog een uitvloeisel.

Veranderingen

Waren de eerste activiteiten gericht op een afschotregeling via de Vereniging, in de jaren vijftig werd de afschotregeling door de overheid overgenomen. De Vereniging werd daarvoor min of meer buiten spel gezet en het duurde een aantal jaren voor er een nieuwe koers werd ingeslagen. De rol van de Vereniging werd anders. Vooral omdat de natuurbehoudsgedachte in toenemende mate een belangrijkere rol ging spelen. Omdat het voortbestaan van het edelhert op de Veluwe zeker was gesteld, kwam de nadruk te liggen op de bedreigingen die op de loer lagen en liggen. Verder konden ook niet jagers lid worden van het Veluws Hert, puur uit belangstelling voor dat schitterende dier, maar dat betekende wel dat de sfeer binnen de Vereniging ging veranderen. Daarom ook werden informatieverstrekking en voorlichting steeds belangrijker, zo werden er propaganda-avonden, filmvoorstellingen en excursies georganiseerd. Daarnaast werd ook de kritische rol van de Vereniging groter, niet alleen in de richting van jacht en beheer, maar ook richting overheid, zowel rijks als provinciale en gemeentelijke overheden. De Vereniging ging steeds meer een rol spelen als pleitbezorger voor het edelhert, waarbij behoud en beheer belangrijk waren, maar ook het behoud van de totale Veluwe natuur.

Om de voorlichtende taak naar buiten toe nog beter te kunnen vervullen werd in 1966 een tijdschrift Het Edelhert uitgegeven, wat onder

dezelfde naam nog steeds het visitekaartje van de Vereniging is. Voor de praktische kant van het beheer van het edelhert werd het echter noodzakelijk een andere vereniging op te richten, namelijk de Vereniging Wildbeheer Veluwe. Deze vereniging ging zich met het praktisch beheer van het grofwild bezighouden, zoals wildtellingen, aanvragen van afschotvergunningen, organiseren van trofeeënshows e.d. Het Veluws Hert werd steeds meer een natuurbeschermingsvereniging, niet zelf daadwerkelijk edelherten beschermend, maar wel fungerend als hét geweten voor jagers, beheerders, overheid en andere partijen.

Het heden

Wanneer we naar de huidige Vereniging kijken, dan valt een aantal zaken op. Het Veluws Hert is een enthousiaste vereniging, niet alleen vanuit het bestuur, maar vooral ook vanuit de leden zelf. Wat dat betreft is een vergelijking met de Vrienden van de Hoge Veluwe op zijn plaats. Ook daar veel enthousiasme en zelfwerkzaamheid. Wat de zelfwerkzaamheid betreft zijn de aanleg van een aantal bladakkers of het verwijderen van rasters in diverse grofwild-gebieden goede voorbeelden. De jaarvergadering en de ledendag van het Veluws Hert leveren altijd volle zalen op, zo vol dat er vaak leden moeten worden afgeschreven.

Naast een grote betrokkenheid met de Vereniging en uiteraard met het edelhert, is er onder de leden ook veel kennis van het edelhert. Niet op de laatste plaats door het tijdschrift Het Edelhert dat een uitstekende naam heeft wat betreft inhoud en kwaliteit. Met name hoofdredacteur Dick van den Hoorn heeft bijzonder veel gedaan aan de kwaliteitsverbetering van dit tijdschrift.

Het Veluws Hert is een vriendenclub, het maakt niet uit wat voor achtergrond men heeft, de gezamenlijke interesse voor het edelhert maakt dat iedereen gelijk is. Qua leeftijd is er een verschil met de Vrienden van de Hoge Veluwe, in die zin dat de gemiddelde leeftijd ca. 47 jaar bedraagt, een stuk lager dan bij de Vrienden. Wat sociale achtergronden betreft

zullen de verschillen gering zijn, het zijn mensen die in de natuur zijn geïnteresseerd en ervan genieten, die vaak lid zijn van diverse andere natuurorganisaties, die tot in de uithoeken van ons land wonen en meestal vele jaren lid zijn.

Hoewel de Vereniging géén actie-club is, wordt actie niet geschuwd, indien dat noodzakelijk wordt geacht. Er wordt dan letterlijk op de barricades geklommen, met spandoek en al. Het behoud van het damhert als onderdeel van de Veluwse fauna is voor het grootste deel aan het Veluws Hert te danken. Dat de wildviaducten Woeste Hoeve en Terlet er nu liggen en een hele belangrijke rol hebben in de uitwisseling van edelherten tussen de verschillende leefgebieden is voor een groot deel te danken aan acties van het Veluws hert. De vereniging reageert gevraagd en ongevraagd op plannen van de overheid, overlegt met de overheid, initieert activiteiten die het edelhert ten goede komen.

De Vereniging organiseert in samenwerking met de Stichting Natuurvoorlichting Veluwe vele wild-excursies voor leden en belangstellenden, verstrekt informatie over het edelhert, geeft folders en brochures uit en is met een stand aanwezig op vele manifestaties. In het kader van het vijftigjarig bestaan is in samenwerking met de Stichting IVIO in de serie Actuele Onderwerpen een boekje verschenen over het edelhert in Nederland.

Kortom Het Veluws Hert is een bruisende en actieve Vereniging en van ouderdomsvervalsingen is nog lang geen sprake.

Relatie met de Hoge Veluwe

Het edelhert is natuurlijk schakel tussen Het Nationale Park De Hoge Veluwe en de Vrienden van de Hoge Veluwe en Het Veluws Hert anderzijds. Het behoud van het edelhert en zijn habitat met alle Veluwse elementen neemt een belangrijke plaats in binnen de doelstellingen van zowel het Nationale Park als het Veluws Hert. Net als de leden van het Veluws Hert genieten ook de leden van de Vrienden van het edelhert wanneer dit hun pad kruist. Leden van het Veluws Hert gaan o.a. naar het

Nationale Park om het edelhert tijdens de bronst te kunnen zien en horen. Dat de directie van het Nationale Park geïnteresseerd is in het Veluws Hert bewijst de aanwezigheid van de directeur de heer Bruning tijdens de algemene ledenvergadering in het afgelopen voorjaar. Ook de gezamenlijke succesvolle actie met andere organisaties om de voor eind augustus geplande Airshow Europe te weren van vliegveld Deelen geeft aan dat er gezamenlijke belangen zijn.

Dat de meningen niet altijd overeenstemmen is geen reden om elkaar te mijden. Zoals wellicht bekend pleit het Veluws Hert voor het weer herstellen van de oude trekwegen van het edelhert. Een van oudsher bekende wissel wordt geblokkeerd door de aanwezigheid van de rasters in het zuidelijk deel van het Nationale Park en ook tussen de edelherten in het park en daarbuiten is geen uitwisseling mogelijk. Om redenen waar zeker begrip voor bestaat. Maar dat neemt niet weg dat de hoop op herstel van oude wissel(s) en een uitwisseling blijft bestaan.

Kortom, de Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert is een vereniging waar leden van de Vrienden van de Hoge Veluwe zich absoluut thuis zullen voelen. U bent welkom. Voor geïnteresseerden, het adres is:

Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert,
Postbus 981, 7301 BE Apeldoorn.

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 3:

1. De vereniging heeft primair ten doel het vergroten van de belangstelling voor Het Nationale Park "De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park) en het desgevraagd bijstaan van de Stichting genaamd "Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park). Verder heeft de vereniging ten doel het desgevraagd bijstaan van het Stichting Kröller-Müller Museum (hierna te noemen: het Museum).
2. De vereniging tracht dit doel onder meer te bereiken door:
 - a. jaarlijks één of meer Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
 - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen Het Park en het Museum betreffend;
 - c. werkgroepen te vormen tot het op verzoek van Het Park en/of Museum door vrijwilligers verrichten van werkzaamheden;
 - d. publicaties doen verschijnen alsmede het verzorgen van voorlichting en rondleidingen;
 - e. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 3.1 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van Het Park en/of het Museum), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor Het Park en/of het Museum.

Bestuur:

W.H. Borst	- erevoorzitter
Mr. J. Drijber	- erevoorzitter
Ir. M.J. Hijink	- voorzitter
Dr. A.C. Haak	- secretaris
	Nevenlandsehof 16, 7312EX Apeldoorn, tel: 055-3558192
J.G. Trapman RA	- penningmeester
	Groenendijk 271, 2911BB Nieuwerkerk AD IJssel, tel: 0180-319878
H. van Tuil	- vice-voorzitter
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
Mr. H.J.E. Bruins Slot	- burgemeester van Apeldoorn
A.J.M. Barendrecht	
M. Drijer	
H.H.M. Grool-Dohle	
P.B. Hofman	
C. Hoogendijk	
M. Pronk	
C. van Rijswijk	
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
M.T.M. Smeets	
J.L. Wetsteijn	
H.A. Wouda	

Adviseurs:

Ir. H.A. Bruning	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. E.J. van Straaten	- directeur Kröller-Müller Museum

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903

De minimum-contributie bedraagt f 30,-. Lidmaatschap voor het leven f 350,-. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f. 30,- per jaar. 'De Schouw' wordt U gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.:

Ledenadministratie Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Mevrouw J.A. Verweij-van Bergen Henegouwen, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, tel: 0318-483406.

Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

- 26 okt. HERFST HOGE VELUWEDAG
De gebr. Eggenhuizen met
Faunawerkgroep
Niet kijken, maar zien
- 16 nov. THEMADAG: Geologie en geomorfologie van het
Park
dhr. J.C.L. van Doorn
- 31 dec. OUDEJAARSWANDELING
Start Hoenderloo, 10.00 uur